

सत्यम्

शिवम्

सुन्दरम्

श्री. चन्द्रप्रभ

सत्यविजयस्मारक, जैनग्रन्थमाला नं० २३

174

प्रज्ञापदपरम्परा आचार्यश्रीविजयनीतिगुरीश्वरपाद-
पदमेवो नमः ।

सुविहितपूर्वाचार्यप्रणीता

॥ गुरुतत्त्वसिद्धिः ॥

प्रकाशक-

श्रीसत्यविजयस्मारकजनग्रन्थमाला

श्रीसत्यविजयस्मारक जैनग्रन्थमाला नं० १२.

॥ ॐ ॥

अर्हम् ।

पूज्यपादपरमगुरु आचार्यश्रीविजयनीतिसुरीश्वरपाद
पद्मेभ्यो नमः ।

सुविहितपूर्वाचार्यप्रणीता

॥ गुरुतत्त्वसिद्धिः ॥

२८७

सशोधक—

अनुयोगाचार्य-पन्न्यासश्रीहर्षविजयगणेशिष्य-

मुनिश्रीमानविजय

प्रकाशक-श्रीसत्यविजयजैनग्रन्थमालायाः,

कार्यपादक —

पालाभाइ भूलचन्द्र शाह, अमदावाद.

वीर सं० २४०४]

मत्स्य सं० २२९

[सन्ने १०२८

प्रथमावृत्ति,

मूल्य १० आना

पृष्ठ ५००

❧ પ્રસ્તાવના ❧

મુક્તવાચક! જન્મ જરા મરણ રૂપ બલવટે પરિપૂર્ણ, સર્વ જગત્ને ગણી જવામા સમર્થ એવા લોભરૂપ વઢવાનલે કરીનેયુક્ત, વિષયરૂપ તરગોળ કરીને ચપલ એવા સસારસમુદ્રને વિષે અનાદિ કાલથી પરિભ્રમણ કરતા મમ્યાત્માઓને સસારના દુઃખથી મુક્ત થવાને માટે તીર્થંકરોળ સદ્દેવ ગુરુ ધર્મ રૂપ તત્ત્વોનું આરાધન કરવાનું કહેલું છે, અઢાર દ્વંષ રહિત અને વાર ગુણે કરીને યુક્ત એવા અ-રિહત તે દેવ, પંચાચારના પરિપાલક તે ગુરુ અને કેવલીકથિત તે ધર્મ એ પ્રણે તત્ત્વો મત્તે પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ, એ સમ્યક્ત્વ જ મોક્ષનું અસાધારણ કારણ છેકે જેના વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર પણ યથોક્ત ફલ આપી શકતા નથી એ પ્રણે તત્ત્વોની અદર ગુરુત્વ-સ્વ મુરત્ય છે ? કેમ કે જીવોને દેવતશર અને ગુરુત્ત્વનું સ્વરૂપ થ તાવનાર ગુરુ મહારાજ હોય છે, શ્રીપાલ ચરિત્રમા પણ કહેલું છે કે-

કારણ દેવધર્મીનાં તત્ત્વે અતિ સદ્ગુરુ ।

સ ગુરુર્નિન્દિતો યેન શ્રયસ્તેનાવધૂનિતા. ॥ ૧ ॥

આવાર્થ - દેવતશર અને ધર્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિમા ઉત્તમ ગુરુ મહારાજ કારણભૂત કે કેમકે તેમના ઉપદેશ વિના એ તત્ત્વોનું યથા-ર્થ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી, માટે જે ગુરુ મહારાજની નિંદા કરે તેણે પ્રણે તત્ત્વોનું અપમાન કર્યું સમજવું, મુનિમુન્દરમુગીશ્વરજી મહારાજ પણ એ વાતને પુષ્ટિ આપતા અધ્યાત્મમુખ્યદ્રુપમા લખે છે કે તત્ત્વેષુ સર્વેષુ ગુરુ પ્રધાન રિતાથંધર્મા હિ તદુક્તિસાધ્યા શ્રયસ્તમેતેત્પરીક્ષ્ય મૂઢ ? ધર્મપ્રગામાન્ કુરુપે શૃધૈવ ॥ ૧ ॥

આવાર્થ - સર્વ તત્ત્વોને વિષે ગુરુત્ત્વ મુખ્ય છે, કેમકે આ-

માને હિતકારક દાનાદિક ધર્મો ગુરુ મહારાજના ઉપદેશથી ક
રી શકાય છે માટે હે મૂઢ ! પરીક્ષા કર્યા વિના તેજ ગુરુનો આશ્ર-
ય કરતો નિરર્થક દાનાદિક ધર્મના પ્રયાસો કરે છે, આ ઉપરથી
ગુરુત્ત્વની શ્રુદ્ધિની ઘણી આવશ્યકતા છે, પરંતુ અસંવિધની કાલ
ના દોષથી જેમ પૃથ્વી આદિ પદાર્થોમાં રૂપ રસાદિની હાણી દેખા-
ય છે, તેમ વર્તમાન કાલના સાધુઓ પણ તથાપ્રકારના સંઘયણ
તથા શારીરિક ઘણના અભાવે કદાચિત્ત અપવાદ રૂપે અતિચારનું
સેવન કરતા હશે તેથી કેટલાક મંદબુદ્ધિ જીવો સિદ્ધાન્તની ગાથા
ચતાવીને સાધુઓને અર્વંદનિક કહે છે પરંતુ અપવાદપદે અતિચા-
રના સેવન કરવા માત્રથી ફાફ સર્વથા ચારિત્રનો અભાવ થતો નથી,
ભગવતી સુત્રમા પાંચ પ્રકારના નિગ્રંથો કયા છે, તેમાં ચકુશને-
ઉત્તર ગુણના વિરાધક અને કુશીલને તો મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુ-
ણ ઘણેના વિરાધક કહેલ છે એ વચ્ચે નિગ્રંથો સર્વ તીર્થંકરોના
તીર્થપર્યટ અર્વાચ્યત હોય છે તેથી દેશકાલને અનુસરીને સર્વ શ-
ક્તિપૂર્ણ કરીને ચારિત્રનું પાલન કરનારા સાધુઓ પણ ચકુશ અને
કુશીલ પળાથી ભિન્ન નથી માટે વદનિકુજ છે, એ વાતની પ્રયત્ન
સિદ્ધાન્તની સાક્ષીઓ આપીને યુક્તિપૂર્વક સારીરીને, સિદ્ધિ કરી
છે તેથી એ ગ્રંથનું નામ યોજકે ગુરુત્ત્વસિદ્ધિ રાખેલ છે આ પુ-
સ્તકનો લગભગ ચૌદઠાની ભાગ સિદ્ધાન્તના પાઠોથી ભરપૂર છે
ફક્ત બે આની ભાગ જેટલું લેખાણ કર્તાનું દેખાય છે, પુસ્તકની
અતમા ગ્રંથકારે પૌતાનું નામ આપ્યું નથી, તેથી અમે સુવિહિતપૂ-
ર્વાચાર્યમણીના ઇર્લેન્ડ નામ રાખ્યું છે,

આ ગ્રંથની બે પ્રતો અમને “હહેલાના ઉપાશ્રયના મહારમાથી
મળી છે, તેમા એક પ્રત સાત પાનાની અને ત્રીજી અગીયાર પાના

ની અને માય શુદ્ધ હતી એ વસ્તુ પુસ્તકોને આધાર સંશોધન કરીને આ ગ્રંથ છાગવ્યો છે, વાચકની સરલતાને માટે કેટલેક સ્થાને ટીપ્પણીઓ પણ મૂકી છે અને ગુજરાતી વાચનાગ પણ અને લાભ લેવા શકે તે માટે આદિમા ગ્રંથપરિચય આપ્યો છે, ગ્રંથની અનમા પ્રતિમાગુણદોષવિચાર તામનુ લઘુ પુસ્તક દાખલ કર્યું છે, જે વર્તમાનકાલમાં ઘણું ઉપયોગી છે એ પુસ્તકની એક જ મત અમને દહેલાના મદારમાંથી મળી છે, તેમાં બે પ્રકરણો છે, એક વિંવપરી-જ્ઞાનકરણ અને બીજું વિંવપૂજાસ્વરૂપ એ પુસ્તક વધુજ અશુદ્ધ હોવાથી અને બીજી આદર્શ મત મળી શકી નહિ તેથી આ પુસ્તક ધનતી રીતે સુધારીને છાગવ્યું છે એ વસ્તુ પુસ્તકોની શુદ્ધિ તરફ પ્રયત્ન આપ્યું છે, છતાં વ્યાજ દષ્ટિદોષથી અથવા પ્રેસના દોષથી ભૂલો રહી ગઈ જણાય તો વિજ્ઞાનોએ સમા કરવી અને સુધારીને વાંચવું અગર એ ભૂલો સુધારીને કોઈ મહાશય અમને 'કલ્પી મોકલશે તો બીજી આવૃત્તિમાં સુધારો કરીશું' એવું શરૂ ॥

અમદાવાદ
સ. ૧૯૮૪ ફાલ્ગુન
શુક્લ પક્ષમી

લેખક —
મુનિ શ્રી માનવિજય

॥ श्रीमत्पन्याससत्यविजयजीगणीनु जीवन चरित्र ॥

१ जन्म, साधु उपदेश.

हालमां माळवा देशधी ओळखता सपादलक्ष देशमां लाढ छं नामजुं गाम हतुं अहीं घेपार सारो चालतो हतो. दूगढ गोत्र-ना वीरचंद नामे शेठ वसता हा, अने तेनी भार्यानु नाम वीर मदे हतुं वंजे धर्मिष्ठ हा, अने तेमने शिवराज नामनो पुत्र थयो पालपणामां तेजे धर्म प्रत्ये सारी भावना हती. एक दिवस त्या एक मुनिराज पधार्या तेना दर्शनयी पोताने उंडी छाप पढी. अने-उपदेशधी प्रतिबोध पाय्यो. मा अने बापने दीक्षा माटे रजा आपवा बहु प्रार्थना करी, आखर शिवराज एकनो ये थयो नहि अने तेजे माबापने समजावी रजा लीधी, पछी माबापे कष्टु के 'तु लुक्कामा (हालना स्थानरुवासी) दीक्षा ले तो ते पयना आचार्यने तेढावी सारो दीक्षा समारभ करारुं ' त्यारे शिवराजे कष्टु के जे गच्छ सुविहित- सारी विधि पाळनार छे अने जेमां शुद्ध सा माचारी-क्रिया छे अने जेमा जिनराजनी पूजा करी शकाय छे ते गच्छमा हुं सयम लेवानो छु आधी माबापे तपागच्छमा पुत्रनु मन स्थिर जोड श्रीविजयसिंहमूरिने तेढाव्या, पुत्रे तेमनी पासेवत्सवपूर्वकदीक्षा १४बरसनी उमरेलीधी, नामसत्यविजयआपवामां आव्युं.

२ अभ्यास, क्रियोद्धार.

आ पछी शास्त्र सिद्धांतनो अभ्यास गीतार्थमुनि पासेधी करवा लाग्या, अने उत्कृष्ट क्रिया पाळ्या लाग्या आमनी क्रिया बहु विख्याती पापी अने उत्तम वैरागी पुरुष ओळखाया पछी तेमने गच्छनी परिस्थिति जोता जणायु के क्रियामा शिथिलता बहु छे तो तेनो उद्धार करवानी जरूर छे, तेथी गुरु आचार्य श्री विजयसिंहमूरिनीरजाळइतेनामयाणअर्थविहारक्यो 'रास'मां लखेडेके:-
'श्री आचारज पूछीने, करुं क्रिया उद्धार,
निज आत्म साधन करुं बहुने करु उपगार.

શ્રી ગુરુચરણ નમી કરી, કરજોઢી તે રારોરે,
 ' અનુમતિ જો મુજને દિયો, તો કરુ ક્રિયા ઉદ્ધારોરે ' શ્રી
 કાલ પ્રમાણે સ્વપ્ન સ્વહ, દોષી હલુ કર્મ ટલેવારે,
 તપ કર આલસ મૂઝીને, માનવ મરનુ ફલ લેવારે ' શ્રી
 ગુણવત્ત ગુરુ ઇણિ પરે કહે, ' યોગ્ય જાણીને સુવિચારોરે,
 જિમ મુલ્ક યાપ નિમ કરો, નિજ સફલ અવતારોરે. ' શ્રી.
 ધર્મ માર્ગે દીપાવવા, પાગરીયા મુનિ એકાકીર,
 વિચરે મારહની પરે, શુદ્ધ સયમમું દિલ છામીરે શ્રી.
 સહે પરિપદ આકરા, શોષે નિજ કોમલ કાચારે,
 ક્ષમતા સમતા આદરી, મેલી સહુ મમતા માચારે શ્રી

એક દિવસ શ્રી સત્યવિજયજીએ શ્રી વિજયસિંહમૂરિને કહ્યું
 કે ' આપની આજ્ઞા હોય તો હું ક્રિયોદ્ધાર કરુ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલ
 અને ભાવ પ્રમાણે સયમ પાલુ ' આચાર્ય કહ્યું કે ' જેમ મુલ્ક યાપ
 તેમ કરો (જહા સુલ્ક દેવાણુલ્પિયા) ' આથી સત્યવિજયજીએ
 ધર્મમાર્ગને દીપાવવા મારહપક્ષીની પટેઅપ્રમત્તપણે એકાકી વિહાર કર્યો

૩ વિહાર

મવાહના ઉદેપુરમાં ચોમાસુ કર્યું ઘણા લોકોને પ્રતિગોષ આપી
 ધર્મમાં સ્થિર કર્યા. છટ્ટ છટ્ટના તપ કરવા લાભ્યા ત્યાંથી મારવાહમાં
 આવ્યા ત્યાં પણ જૈનધર્મ ઘણાને પ્રમાદ્યો. પછી મેહતા ગામમાં કે
 જ્યાં કો આનંદઘનમી પણ તે પ્રસંગે રહેતા હતા અને જ્યાં હાલ તે
 મની દેરી છે ત્યાં આવી ચોમાસુ કર્યું અહીંથી વિહાર કરતા ના
 ગોર આવી ચોમાસુ કર્યું, ત્યાંથી જોષપુર ચામાસુ કર્યું એમ દેશ
 વિદેશ અપ્રતિયઘપણે વિહાર કરી લોકોપર પરમ ઉપકાર કર્યો.

૪ પન્થાસપદ સ ૧૭૨૯.

શ્રી વિજયસિંહમૂરિના પદાધીશ શ્રી વિજયપ્રથમમૂરિ પોતાના હ
 સ્વથી સોજન ગામમાં સ ૧૭૨૯ માં સત્યવિજયજીને પન્થાસ પદ
 આપવામાં આ પું હતું અહીંથી પોને સાદહીચોમાસુ કર્યા પછી ગુજરા-

તમા અને રુસ્થકે વિહાર કરતા કરતા શ્રીમત્પવિત્રવિજયપાટળ આવી પહોંચ્યા.

૫ સ્વર્ગવાસ

ક્રિયાની ઉગ્રતાથી શરીર કુશ થઈ થઈ ગયું હતું, વ્યાસી વર્ષની ઉપર હતી અને વૃદ્ધાવસ્થા પૂરી આવી હતી તેથી પોતે પાટળજ રૂઝવણ હેટલા ભાગમા રહ્યા. અહીં રાજનગરના શેઠ સોમકરણ શાહના પુત્ર સુરચંદ્રશાહ પંચાસજીને લામ વાંદવા અર્થે આવ્યા હતા અને રૂપયાદિક નાણાવતી તેમના અગ પૂજના હતા. કોઈ શ્રાવકો ઉપવાસનાં વ્રત લેતા હતા, કોઈ વીજા વ્રતો સ્વીકારતા હતા અને ધર્મનો પ્રભાવ સારો દેખાતો હતો. અહીં સત્ (૧૭૫૬ ના) પોપ સુદ ૧૨ શનિવારને સિદ્ધિયોગે પંચામજી સ્વર્ગલોક સિધાવ્યા. આથી આશા નગરમા હાહાકાર વર્તી રહ્યો ધર્મી શ્રાવકો સુશુભના સ્વર્ગમનનિમિત્તે ઉત્સવકરતા હતા અને સોનારુપાના ફૂલડા ઝળહળતા આના સ્મરણાર્થ પાટળમા તેવલતે સ્થુભ-સ્થંભરૂપો હતા.

અન્ય વિગતો (૧) વનવાસ.

શ્રી સત્યવિજય મહારાજ સરસી હકીકત રાસમાથી ઉપર પ્રમાણે નીકળે છે પરંતુ વીજા સ્થળોપથી જે જે વિગતો પ્રાપ્ત થાય છે તે અહીં જણાવીએ છીએ. શ્રી આત્મારામજીકૃત જનનશ્વાદર્શમા પૃ ૬-૮ માં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

“ શ્રી સત્યવિજય ગણીજી ક્રિયા ઉદ્ધાર કરી શ્રી આનંદવ્રજની સાથે વહુ વર્ષ સુધી વનવાસમા રહ્યા, તથા મહાનવસ્યા યોગાભ્યાસ પ્રમુખ કર્યું, જ્યારે વહુજ વૃદ્ધ થઈ ગયા અને પગમા ચાલવાની શક્તિ ન રહી ત્યારે અણહિલપુર પાટળમા આવી રહ્યા, ” આ વાતને આ રામમાંથી ટેકોમળે છે. જુઓ નીચે જણાવેલ છે કે:—

ધર્મમાર્ગે દીપાવવા, પાગરીયા દુનિ દુનિ ફાકી રે,
વિચરે મારદની પરે, શુદ્ધ મયમશ્યુ દિલ છાકી રે
સદે પરિપહ આકગ, શોપે નિજ કોમલ કાયા રે,
લખના સપના આદરી, મેલી સહુ પ્રમત્રા માયા રે,

કીયો વિહાર મેવાદમા હદેપુર ક્રિયો ચોમાસા રે,
ધર્મ પમાદયો લાકને, કીયો નિદા ધર્મો વાસો રે
છટે છટને પારના કીધા, તપ જાસ ન પારો રે,
કાપા કીધી દુગ્ગી, ફરી અરમ નીરમ આહારો રે

ઘણી અધ્યાત્મરસિક ઘનવાસી શ્રી આનન્દચનગી મહાત્મા ઘણે
ભાગે મેહનામા રહ્યા હતા, એવું લોકકથા પરથી જણાય છે, અને
ત્યા સત્યવિજયગીયે ચોમાસુ કર્યું હતું એમ રાસમા આપલ છે તેમજ
શ્રી આનન્દચનગી, શ્રીયશોવિજયગી, શ્રીચિનયવિજયગી, જ્ઞાનવિમલ-
સુરિનપા શ્રીમાનવિજયગીપાધ્યાયઆદિસમકાલીનહનાર્ નિર્વિવાન્ છે

(૧) પોતે કયા દેશના હતા

સવેગી પટ્ટાવળીના આધારે સત્યવિજયગી મેદપાટ (મેરાઠ)
દેશના હતા અને તેની આ નિર્વાણ સાક્ષી પૂર છે, પરંતુ યતિવગની
પટ્ટાવળીમા તે મધારના જ્ઞાનિદાસ શ્રીવરુ હતા એમ જે નીકળે છે
તે સત્ય હોવાનો સંભવ નથી

(૨) પીતલચત્રાગીકાર.

આ વચનમાં સ્થાનરુવામી (અમૂર્તિપૂજક) પથ વિગ્રમાન
થયો, અને તેના સાધુઓ પણ શ્વેતવસ્ત્ર પહેરતા, તેથી શ્વેતારોય મૂ-
ર્તિપૂજક અને તેમની વચ્ચે મેદ જાળવાનું ગગરર રહ્યું નહિ, તથો
રુક્મારુ સાધુઓ પીતલચત્ર પહેરવાનું સ્વીકાર્યું. યતિની પટ્ટાવળિ
જોતા શ્રી યશોવિજયગીએ કાપીયા કર્યા હતા એમ જણાઈ આવ
છે અને તેની સાથે યજ્ઞયમધસુરિને શ્રી સ યજ્ઞય ગણિએ ન પા-
યા અને સામા પછી કાપીયા વસ્ત્ર ધારણ કર્યા એમ યતિની વૃદ્ધત્વ
પટ્ટાવળિમા જોવામા આવે છે. આનો નિશ્ચય આ નિર્વાણરાસથી
થતો નથી, પરંતુ શ્રી સત્યવિજયગીની શિષ્ય પરપરામાન થયલા
(જુઓ આગળ) પદ્મિન વીરવિજયગી આ મનવે કહી ઉલ્લેખ કર
છે તે તપાસાએ, તેઓ પોતાના ધમ્મિલકુમાર રાસ તથા ચંદ્રશંકર
રાસમા પોતાની જે પ્રશસ્તિ આપે છે તેમા નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે -

તપગચ્છ કાનન કલ્પતરૂપમ, વિજયદેવ સૂરિ રાયાજી;
 નામ દશોદિશ જેહનુ ચાવુ, ગુણીજન વૃદ્ધે ગવાયાજી
 વિજયસિંહસૂરિ તામ પટધર, કુમતિ મતગજ સિંહોજી,
 તાસ શિષ્ય સૂરિપદવી લાયક, લક્ષણ લક્ષિત દેહોજી. ૧
 સંઘ ચતુર્વિંશ દેશ વિદેશી, મલિયા વિહા સકેતેજી,
 વિવિધ મહોત્સવ કરતા દેહી, નિજ સૂરિ પદને હેતેજી.
 પ્રાપ્તે શિથિલપણુ વહુ દેહી, ચિત્ત વૈરાગે વાસીજી,
 સૂરિવર આમે ત્રિનય વિરાગે, મનની વાત પ્રકાશીજી ૨
 'સૂરિપદવી નવિ લેયો સ્વામી, કરશુ કિરિયા ઉદ્ધારજી'
 કહે સૂરિ 'આ ગાદી ઠે તુમશિર, તુમ વશ સદુ અણગારજી.'
 એમ કહી સ્વગ સધાવ્યા સૂરિવર, સધને વાત મુળાધીજી,
 સત્યવિજય પંચાસની આળા, મુનિગણમા વરતાયીજી. ૩
 સધની સાથે તેણે નિજ હાથે, વિજયમમ્મસૂરિ થાપીજી,
 ગચ્છનિષ્ઠાપ ઉગ્ર વિહારી, સમેગતા ગુણ વ્યાપીજી.
 રંગીત ચેલ લહી જગ વૃદ્ધે, ચૈત્ય ધજાપ લક્ષીજી,
 સૂરિ પાઠક રહે સન્મુખ ઉભા, વાચક જસ તસ પક્ષીજી. ૪
 મુનિ સવેગી વૃદ્ધી નિર્વેદી, ગ્રીજો સવેગ પાચીજી,
 શિવ મારગ પે ગ્રણે કહીપ. ઇહાં સિદ્ધાંત ઠે સાંસીજી.
 આર્યમુહસ્તિસૂરિ જેમ વૃદ્ધે, આર્યમહાગિરિ દેહીજી,
 દો તિન પાટ રહી મરજાટા, પળ કલિજુમતા વિશેહીજી ૫
 પ્રહીલ જલાસી જનતાપાસી, નૃપખંત્રી પળ ખલીયાજી

અર્થ—તપગચ્છ રૂપી વનમા કલ્પવૃક્ષની ઉપમા પામેલ શ્રી
 વિજયદેવસૂરિ થયા કે જેનુ ચાવુ (મરાઠી 'ચાગલું'—સાર)
 સુંદર નામ દશે દિશાપ ગુણીજનના સમૂહે ગાયુ છે; તેના પટધર,
 કુમતિ રૂપી હાથીઓમા સિંહ જેવા વિજયમિંહ સૂરિ થયા અને તે
 ના શિષ્ય, લક્ષણથી લક્ષિત-અર્થે થયેલ દેહવાળા (સત્યવિજય)
 સૂરિનો પદવીને લાયક થયા

દશે દિશાપથી ચતુર્વિંશ સઘ આગળથી સકેત પ્રમાણે તેને સૂ-
રિપદ આપવા મેળો મળ્યો, (શ્રી સત્યવિજય) પોતાને સૂરિપદ
આપવા માટે આ સઘને જુદી જુદી જાનના મહોત્સવ કરતા જોઈ
અને વૈરાગ્યવાલુ પોતાનું ચિત્ત સસ્કારિત થયેલું હોવાથી શાસન
મા પ્રાપ્તશિધિલપણુ देखी (શ્રી વિજયમિહ) સૂરિ પાસે વિનય
અને વૈરાગ્યથી પોતાના મનની વાત પ્રકાશિત કરી કે 'હે સ્વામિન્
મારે સૂરિ પદવી લેવી નથી મારી ઇચ્છા તો ત્રિયા ઉદ્ધાર કરવા
ની છે તો તે કરીશ'—ત્યાર સૂરિએ કહ્યું કે "આ માદી-ગચ્છના-
દી તમારે શિરે છે અને તમારે વશ તમારી આજ્ઞા નીચે સૌ મુનિપ-
રિવાર છે આમ કહી તે સૂરિવર સ્વર્ગે સિધા-યા, અને તેમણે કહેલું
કથનસઘનેમુળાવનાસત્યવિજયપંથ્યાસનીઆશામુનિગણમાપ્રવર્તી ૩

શ્રી સત્યવિજયજીએ સઘની સાથે પોતાને હાથે રહી વિજય-
પ્રથમે સૂરિપદપર સ્થાપ્યા, અને ગચ્છનિષ્ઠા રાત્રી ઉગ્રવિહાર કરી
ક્રિયોદ્ધારથી સ વગનો સત્ય ગુણ મ્યાપ્ત કર્યો જેની રીતે ડટેથી
ધ્વજા देखीને લોકો ચૈત્યજિનાલય હોય જોઈએ, એવું અનુમાન
કરી હાથ જોડે છે-વદન કર છે, તવીજ રીતે સત્યવિજય ગણિય
રગિન-રમેલા (વીન) વસ્ત્ર અગીકાર કરણા હોયથી અને તેમજ ત
ના પરિવારના સાધુઓને તેવસ્ત્રો ઉપરથી તેઓ સ્વરા સંગી હોવા
જોઈએ એમ અનુમાન કરી લોકો તેમને વદના કર છે આ શ્રી સ
ત્યવિજયજી એવા મખાવક હતા કે તેની સમક્ષ સૂરિ (શ્રી વિજયમ
મસૂરિ), પાટકો ઉભા રહેતા હતા—માન આપના હતા, અને તેના
પશ્વમા—ક્રિયોદ્ધારના પશ્વમાવાચક શ્રી જશ (યશોવિજયજી) હતા.

મિદ્ધાનમા એ વાતનો સાક્ષી પૂર છે કે સયગી મુનિ, નિર્વેત્તી
ગૃહસ્થ, અને સવેગપક્ષી (સવગીને અનુમોદનારા)—આ ત્રણ શિ
વમાર્ગ લઈ જરનારા છે, પરંતુ (કલિયુગનુ) માહાત્મ્ય કઈ ઓર
છે ! જુઓ ? આર્યસુહસ્તિ પોત સૂરિ હતા હતા, આય મહાગિરિ

સરિ ન હોવા છતાં તે અગ્રક્રિયાધારી હોવાથી તેને વદના કરતા
 હતા, અને તેઓ ક્રમ વે ત્રણ પાટ સુધી રહ્યો પણ પછી ન રહ્યો કા-
 રણ કે કલિયુગની વિશેષતા છે, આ માટે દષ્ટાંત આપે છે. જેમ આ-
 ર્યુ નગર ઘેળ્યા ઘનાવનારુ જલ પીવાથી ગાંઠુ થઈ ગયું અને રાજા
 અને પ્રધાન કે જેઓ તે જલ પીધું ન હોવાથી ઢાઢ્યા રહ્યા હતા તે
 ઓને પણ તે ગાઢાઓમા ભળ્યું પડ્યું (કારણ તેમ ન કરે તો
 ગાંઠા તેઓને વ્રાસ આપ્યા વગર ન રહે.) તેમ કલિયુગ આવતો ગ-
 યો તેમ ક્રિયા ઓછી થતી ગઈ, અને ક્રિયા પ્રત્યે જોડે તેવું માન
 પણ નાહ્યું, તેથી ક્રિયાપરાયણને ક્રિયાન કરનારા સાધેવલાવી લેવું પડ્યું.

(૪) ક્રિયાઉદ્ધારમા શ્રી યશોવિજયજીની સહાય

મૂળ શ્રી જિનહરચિત શ્રી સત્યવિજયજીના રાસમાં ક્રિ-
 યોદ્ધાર કરવામા કોઈપણ સહાયકર્તા હતું એમ દર્શાવેલ નથી, પરં-
 તુ ઉપર જનાયેલ શ્રી ધીરવિજયજી પદિતે આપેલી પ્રશસ્તિમા ‘
 વાચરુ જશ તસ પક્ષીજી’ એમ ચોરસુ લેખેલ છે આ સંવંધમાં
 ધીરવિજયજી ૧૯ મા સંક્રામાં થઈ ગયા તેના પહેલાનો સમય જો-
 ઈએ તો વિશેષ સમર્થન મળે છે, કેશ્રીયશોવિજયજીએ સહાય આપી છે
 શ્રી યશોવિજયજી પોતે ૨૫૦ ગાથાના રત્નવનને અતે લેખે છે કે:-
 તાસ પાટે વિજયદેવસ્રીસરુ, પાટ તસ ગુરુ વિજયસિંહ ધોરી
 જાસ હિત શીખથી માર્ગ એ અનુસર્યો, જેથી સઘીટલી ક્રુમતિ ચોરી
 આનાપર સ ૧૮૩૦ માટનો કરનાર શ્રી પદ્મવિજયજી અર્ધ પૂરે છે કે:-

“ વહી તેને પાટે શ્રી વિજયદેવસ્રરિ ધયા, તયા તેમના પાટે
 શ્રી વિજયસિંહસ્રરિ તે મન્ડનો માર વઢાને વૃષભ સમાન ધોરી
 યયા જેમની હિતશીલ આજ્ઞા પામીને મે એ સંવેગમાર્ગ આદર્યો, એ
 ટલે એ માવને શ્રી જશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે પણ એઓની આજ્ઞા
 પામીને ક્રિયાઉદ્ધાર કર્યો, તમા શ્રી વિજયસિંહસ્રરિના શિષ્ય અ-
 નેક હતા તેમા સત્તર શિષ્ય સરસ્વતી પ્રિહ્તધારી હતા તે સર્વમાં
 મહોટા શિષ્ય પદિત શ્રી સન્યવિજયજી ગણી હતા. તેમણે (વિજયસિં-

જેમ અપવિત્ર સ્થાનમાં પહેલો મુગધમય ચંપકપુષ્પની માલા મસ્તક પર ધારણ કરાતી નથી, તેમ પાસત્યા આદિક સ્થાનમાં વતંતા મુનિ પળ અપૂર્ણનિક છે, એ પ્રમાણે આવશ્યકનિર્યુક્તિનો પાઠ આપીને વદનનો નિષેધ કરે છે. તેમને ગ્રંથકાર પુટેડે કે- વર્તમાન કાલના સાધુઓને શું તમે પાસત્યા અવસાના કુશીલ સમ્પત્તિ કે યધાચ્છન્દ માનો છો ? સર્વથી તો પાસત્યા કહી શકાશે નહિ, કમકે સર્વથી પાસત્યાનું લક્ષણ આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ સો પાસત્યો દુચિહો સઘ્વે દેસે ય હોઈ નાપઘ્વો ।
સઘ્વમિ નાણદસણચરણાણ જો હ પાસમિ ॥ ૧ ॥

આવાર્થ—તે પાસત્યાના બે મેદ છે, સર્વથી અને દેશથી, જે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની પાસે રહે પણ તેઓના આચારનું ધીલકુલ પાલન કરે નહિ તે સર્વથી પાસત્યો જાણવો, દુઃખપુરુષો પણ પાસત્યાના લક્ષણો આ પ્રમાણે જણાવે છે—રાત્રીએ રાતેલી વસ્તુ સ્વાય, નિર્વાહ થઈ જતો હોય છતાં પોતાને માટે કરલી વસ્તુ ગ્રહણ કરે, જલ ફલ ફૂલ આદિ સર્વ સચિત્ત વસ્તુઓ વાપરે, હમ્મેશા યં નળ ચાર ભોજન કરે, વિગઈ લગ્ન ઘણી પાન સોપારી વિગેર વાપરે, શર્યા જોડા ઘોડાગાદી ત્રાવાના પાત્રો વાપર, જસૂર પહે ત્યારે રમોહરણ મુત્રવમ્નિકા દેગ્વાપમાટે ધારણ કરે, ઇક્કા કર, સ્વચ્છન્દ પળે જ્યા ત્યા હમા રહે, દેરાસર તથા મઠાદિમાં રહે, પૂજાનો આરમ્ભ કર, હમ્મેશા એકસ્થાને રહે, દંવદ્રવ્યનો લપભોગ કરે, જિનાલય પૌષ્પગાલા વિગેરે કરાવે, સ્નાન ઉદ્વર્તન વિલેપન આદિ શરીરની યોગ્ય કરે, દ્રવ્યસમૃદ્ધ કરે, ધામ કુઠાદિપત્યે યમચર્યાવ રાત્રે, સ્ત્રીઓનો પરિચય કરે, નરકગતિના કારણરૂપ જ્યોતિષ—નિ

મિત્ત-વૈદક-મત્રાદિના પ્રયોગો કરે, સુવિહિત સાધુઓ પ્રત્યે દ્રેષ
રાખે, તેમની પાસે ધર્મકાર્ય કરવાનો નિષેધ કરે, શાસનની પ્રમા-
ધના ને માટે બીજાના દોષો પ્રગટ કરે, લોભને માટે ગૃહસ્થની
સ્તુતિ કરે, જિનપ્રતિમાનો ક્રય-વિક્રય-ઉચ્ચાટન-આદિ ધુર-
કાર્ય કરે, સર્વ લોકોને રાજી રાખવાને માટે મુહૂર્ત વિગેરે આપે,
શાલામા અથવા ગૃહસ્થને ઘેર ચણો વિગેરે કરાવે, સાંસારિક ફળને
માટે યજ્ઞાદિ દેવોની પૂજા કરવાનું કહીને મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરે
इत्यादि सर्व पासत्याना लक्षणो जाणवा, वर्तमानकालना सर्व
साधुओ आवा लक्षणवाळा नथी, केमक केटलाक साधुओ तो वर्त-
मानकाले पण सर्वशक्ति करीने चारित्रने विषे उग्रमधन देखा-
य छे, माटे सर्वथी पासत्या कही शकासे नही, हर देशथी जो पास-
त्या फहेना हो तो तेनु लक्षण बनाओ. त्यारे प्रतिवादी कहे छे के-
जे साधुओ बिना कारणे शय्यातरपिंड-सामो लारेलो आहार, राज-
पिंड-नित्यपिंड-अग्रपिंड वापरे, कुलनी निश्चाए विचरे, कारण
सिवाय स्थापनाकुलोमा प्रवेश करे, संखडी (जमणवार)पां जोवा
जाय तेमज स्तुति करे, तेने देशथी पासत्यो जाणवो, ए प्रमाणे
आवश्यक निर्युक्तिमा कथु छे, त्यां शास्त्रकार कहे छे रे-
उपरोक्त सब लक्षणो जेनामा घटना होय, तेने तमे देशथी पास-
त्यो कहो छो, के भिन्न भिन्न लक्षणवाळाने ? भिन्न भिन्न लक्षण
वाळाने तो देशथी पासत्यो कहीशकासे नही कमके- स्थूलिभद्र-
महाराज कोशाने घेर चतुर्मास रखा अने स्था चारे पास सुधी तेना
घरनो आहार लीघो जेथी शय्यातरपिडनो दोष लाग्यो छे तोपण
शास्त्रकारे तेमने देशपासत्या कहा नथी.

जेने माटे आवश्यक सूत्रની મ્હોટી ટીકામા યોગસમ્રાટને વિષે
કથુ છે-“धून्महसामो तत्येय गणिआयरे भिक्षुं गेहइ”

હતિ દર જો સામુદાયિક પણ ગ્રહણ કરના હોમો, વર્તમાન સાધુ-
ઓમાં પણ કટલાક સાધુઓને વિષે શર્યાતર અભ્યાસનું ગાનપિંદ
ગ્રહણારૂપ દોષનો અભાવ હોવાથી, દેશથી પામત્યા પણ કેવી
રીતે કહી શકાય ? એવી રીતે અવસન્નાદિપણાનો પણ નિર્ણય જા-
ણવો, શાસ્ત્રકાર મતિવાદીને શિસ્તામણ આપના કહે છે કે કે મૌ
મ્ય ? સમ્યક્ સિદ્ધાન્તના રહસ્યને નહિ જાણના છતાં પાસત્યા
આદિના દોષોનું આરોપણ કરીને વર્તમાન સાધુઓને તુ ફોગટ
ઘામાટે દૂષિત કરે છે ? જેને માટે નિશીયમૂલમા ધમ્મુ છે કે—

સતગુણછાયાના જ્વલુ પરપરિચાઓ અ સ્તોહ અભિય જ ।
ધમ્મે અરજ્જમાણો સાદુ પડને ય સ્સારો ॥ ૧ ॥

આવાર્થ — ત્રિપમાન ગુણોને ઢાંકવાથી અછતા દોષો પ્રગટ
કરવાથી અમત્ય લોકવાથી ધર્મને વિષે અપ્રેમ વત્તવ્ર કરવાથી સાધુ
મત્યે દ્વેષ રાગવાથી સસારની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે તો મોક્ષની અધિ
લાપા હોય તો માત્સર્યતા દૂર કરીને સમ્યક્ પ્રકાર મત્તને સાધન ।
શાસ્ત્રમાં પુલાક યકુશ કુશીલ નિગ્રન્ય સ્નાનક ૫ પાત્ર પ્રકારના
નિગ્રધો પદ્મા છે—સમમરુપસારની અપેક્ષા જેનું ચારિત્ર નિ માર
હોયતે પુલાક, ઉપકરણ અને શરીરને શુદ્ધ રાત્તનાગ પરિવાર
મમુલ્લ ઋદ્ધિ યજ્ઞને દ્વિચનારા અને મુલ્લનો આશ્રય કરનારા છેદ
યોગ્ય સાનિચાર ચારિત્રવાલા નિર્ગ્રન્યો ને યકુશ કશા છે

કુરિસન નિન્દનીય જેનું ચારિત્ર હોય ત કુશીલ પુરુષરેદ સ્ત્રી
પેદ નર્પુસકદ્દ હાસ્ય રતિ અરતિ મય શોક દુઃખ છા મિધ્યાત્વ ક્રો
માન માયા લોભ આ ૧૪ પ્રકારનો મોહનીય કર્મનો અભ્યતર
પ્રત્યીનો જેમણે સય કર્યો હોય તે નિગ્રન્ય, જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવ
રણીય મોહનીય અને અનરાય ૫ ચાર ધાનિકર્મ રૂપ મલના સમૂહ

થી જે રહિત થયા હોયતે સ્નાતક તેમા ચક્રુશ અને કુશીલ તો સર્વ તીર્થકરોના તીર્થપર્યન ચર્નતા હોય છે, તેમાં પંચમહાયત રૂપ મૂલગુણ અને દશગ્રિધ પ્રત્યાપ્તિરૂપ ઉત્તરગુણ પટલે મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણવિષયક ચારિત્રની વિરાધના પુલાકને વિષે હોય છે, આચારની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવી તે પ્રતિસેવના એ પ્રતિસેવના કુ-શીલને વિષે હોય છે, ઉત્તર ગુણવિષયક વિરાધના પ્રવૃત્તિને વિષે હોય છે, રાક્ષીના નિર્મન્ય અને સ્નાતક તો પ્રતિસેવના રહિત હોય છે, વદુશના એ મેદ છે ઉપકરણચક્રુશ અને શરીરચક્રુશ તેમા જે ઉપકરણચક્રુશ હોય તે શેષકાલમાં પણ વસ્ત્રો ધોવ અને ત્રિભૂષા માટે ગરીબ વસ્ત્રો વાપરે, નવા સ્વરૂપાણયો ઘસેલા મુઠાલા પત્થરથી ઘમીને મુકોમલ કરેલા અને વેલનેઠ લગાદીને તેજમ્વી થનામ્લા પાત્ર અને દાંડા વિગેર શોખાને માટે ધારણ કર ઘણા ઉપકરણોનો સંગ્રહ કર તે ઉપકરણચક્રુશ, અને જે શરીરચક્રુ-શ હોય તે અશુચિ નેત્રવિકારાદિ કારણ વિના હાથ-પગ-નસ-મુલાદિ શરીરના અવયવોને સાફ કરે, પાદિત્પતપાદિ કરીને યશ ની ફજડા રાત્રે યશ થઈ છેતે સતોષ પામ, સુસ્વશીલ થયેલો અદો-રાત્રિ ધર્માનુષ્ઠાનને વિષે ઉગ્રમ ન કર, સૈલાદિવડે પગે મર્દન ક-રે ચાલ કાપે, તેનો પરિવાર પણ અસંયમવાન અને વસ્ત્ર પાત્રાદિને વિષે મમત્વભાવવાલો હોય છે તે શરીર ચ કહેવાય

ઉપકરણચક્રુશ અને શરીરચક્રુશ તે ધર્મના પાંચ પાંચ મેદો છે- આ કાર્ય સાધુને કરવા યોગ્ય નથી એમ જાણતા છતાં જો ક-ર તો તે આમોગચક્રુશ ૧ અજાણ પણે કરે તો તે અનામોગચક્રુશ ૨ લોકોના જાણવામા ન આવે એવી રીતે ઉત્તર ગુણને વિષે અતિચારનું સેવન કરે તે સદૃશચક્રુશ ૩ પ્રવૃત્તિને અતિચાર-

તુ સત્તન કરે તે અસત્તનવકુશ ૪ અને નેત્ર નાસિયા મુલાદિના મજને સાફ કરે તો તે યથાસૂક્ષ્મવકુશ ૫

કુશીલના બે મેદ છે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કપાયકુશીલ વિરાધરૂપાણ કરીને જે કુશીલ તે પ્રતિસેનાકુશીલ અને સજ્વલનના ઉદયરૂપ કપાયોણ કરીને કુશીલ તે કપાયકુશીલ, તે પ્રતિસેવના કુશીલના પાંચ મેદ-જે જ્ઞાનનો આશ્રય કરીને જ્ઞાનની વિરાધના કરે તે જ્ઞાનપ્રતિસેવનાકુશીલ ૧, પ્રમાર દર્શનની વિરાધના કર તે દર્શનપ્રતિસેવનાકુશીલ ૨, ચારિત્રની વિરાધના કરે તે ચારિત્ર પ્રતિસેવનાકુશીલ ૩, તપની વિરાધના કર તે તપકુશીલ ૪, આ તપસ્વી છે એની મહત્તા કરવાથી તુષ્ટમાન થાય તે યથાસૂક્ષ્મપ્રતિસેવના કુશીલ ૫,

કપાય કુશીલના પાંચ મેદ છે સજ્વલનકપાયના ઉદયવાતો થઈ ને જ્ઞાનની વિરાધના કરે તે જ્ઞાનરૂપાયકુશીલ ૧ એવી રીતે દર્શનની વિરાધના કરે તે દર્શનકપાયકુશીલ ૨ તપની વિરાધના કરે તે તપકપાયકુશીલ ૩ કપાયાવિદ્ થઈને જ્ઞાપ આપ તે ચારિત્રકપાયકુશીલ ૪ મનથી ક્રોધાદિ કપાયોનુ સેવન કર તે યથા સૂક્ષ્મરૂપાયકુશીલ ૫,

આ સાવત્ર ઉત્તરાધ્યયન સુત્રના ૬ અધ્યયનની મ્હોટી ટીકામાં વિસ્તારથી કહલી છે, પ્રતિસેવનાકુશીલ મૂલગુણની વિરાધના કરતો યકો કટલાક ઉત્તર ગુણોની પણ વિરાધના કર છે, તેને માટે ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું કે-

ચડસેણ પુછ્યા ? ગોયમા ? પહિસેવણ હોજ્જા, અપ્પ
હિસેવણ હોજ્જા ? જદિ પહિસેવણ હોજ્જા, કિં મૂલગુ
ણપહિસેવણ હોજ્જા, ઉત્તરગુણપહિસેવણ હોજ્જા ? ગોય
મા નો મૂલગુણપહિસેવણ હોજ્જા, ઉત્તરગુણપહિસેવણ
હોજ્જા, તથા પહિસેવણાકુસીલે જહા પુલાળ, મૂલગુણપ-
હિસેવણ હોજ્જા ઉત્તરગુણપહિસેવણ હોજ્જા ॥ ભગવતી-
સૂત્રશતક, ૨૫ ઉદ્દેશો ૬

આવાર્થ:- ચક્રુશનો પ્રશ્ન- હે ગૌતમ ! ચક્રુશ વિરાધક પળ
હોય અને અવિરાધક પળ હોય, જો વિરાધક હોય તો મૂલગુણ
વિરાધક હોય કે ઉત્તરગુણ વિરાધક ? હે ગૌતમ ! મૂલ ગુણવિરાધક
ન હોય, પણ ઉત્તર ગુણ વિરાધક હોય, તથા પ્રતિસેવના કુશીલ
તો પુલાકની માફક મૂલ ગુણવિરાધક અને ઉત્તર ગુણવિરાધ
ક હોય છે, અર્થિયા મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણના વિરાધ-
કપણાને વિષે પણ પુલાકાદિ મુનિઓનું જે નિર્ગ્રન્થપણું કહ્યું છે,
તે જગન્મય જગન્મયતર અને ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટતરભેદ વાલા સંવપસ્થાનોની
અપેક્ષા જાણવું માટે પાસત્યા આદિના લક્ષણો તપાસવાના
વલેશે કરીને સર્વું । શ્રી જિનવલ્લભમુરિ પણ દ્વાદશકુલકપ્રક-
રણમાં લખે છે કે- કદાચિત્ કાલાદિકના દોષથી તેવા ગુણ
સપન્ન સાધુઓ ન દેખાતા હોય તેથી સર્વત્ર તેવા સાધુઓનો અભા-
વ છે એવો અવિશ્વાસ તો નજ રાખવો, કેમકે જે સાધુઓ કદાચદ
રૂપ કલરૂપી રહીત હોય અને સર્વશક્તિ કળી આગમને અનુ-
સારે ચારિત્રને વિષે હૃદયમય હોય તેવા સાધુઓને વિશુદ્ધ ચારિત્ર

વાન્ જાણવા એ પ્રમાણે અરિહનના સિદ્ધાન્તને વિષ કહ્યું છે. વલી
વ્યવહારસૂત્રના પહેલા ઉદ્દેશામા પણ કહ્યું છે કે-

“ચોઅગ ! છવ્વકાયાણ તુ સજમે જોડણુ ધાવળ તાવ (જાવ)
મૂલગુણઉત્તરગુણો દોણિ વિ અણુધાવળ તાવ । ? ॥

આથાર્થ - હે પ્રરુદ ? ળ્યા સુધી પૃથ્વી અપ્ તેત વાયુ વન-
સ્પતિ અને વ્રસ એ છવ્વકાય જીવો ને વિષે સપમના પ્રથમે કરીને
વર્તે છે એરલે છવ્વકાય જીવોની રક્ષાકર છે ળ્યા સુધી ચારિત્રના મૂલ
અને ઉત્તરગુણો હોય છે માટે દેશકાલને અનુસરીને ચારિત્રને
વિષે ઉચ્ચમવત સાધુઓ વકુશ અને કુશીલપણાથી ભિન્ન નથી
માટે શાસ્ત્રાનુસાર વદનીકર છે એમ સૂચવવાનો આ દ્રવ્યનો સુરપ
ઉદ્દેશ છે. કસ્યલ વિસ્તરણ ॥

અમદાવાદ
સં. ૧૯૮૪ ફાલ્ગુન
શુકલ પચમી

લેખક -
મુનિ શ્રી માનવિજય.

श्री सत्यविजय जैनग्रन्थमाला न १३

अहम् ।

पूज्यपादपरमगुरु आचार्यश्री विजयनीतिसूरीश्वरपाद-

पदसेभ्यो नमः ।

सुविहितपूर्वाचार्यप्रणीता—

॥ गुरुतत्त्वसिद्धिः ॥

॥ नमः श्रीश्रुतज्ञानाय ॥

श्रीवर्द्धमानप्रभुमञ्जुतर्द्धि,

श्रीमत्सुधर्मादिगुरुन् गिर च ।

जिनागमांश्चाप्यभिवन्द्य हृद्य-

युक्त्या ब्रुवे श्रीगुरुतत्त्वसिद्धिम् ॥१॥

इह केचिद्धर्माधिनीऽपि काश्चित्सिद्धान्तगाथाः केषा-
श्चित्पार्श्वेऽधीत्य तदध्ययनादेव दुर्दैववशाज्जातमतिविष-
यांसा एव युवते, साम्प्रत ये साधवः कालोचितयतनया
यतमाना दृश्यन्ते, तेऽपि न वन्द्याः। यतः श्रीआवश्यके-
“पांसत्थो१ ओसन्नो२ होइ कुसीलो३ तहेव ससत्तो४ ।
अहच्छदो५ वि य एए अवदणिजा जिणमयम्मि॥१॥”

१ व्याख्या-किलेयमन्यकर्तृकी गाथा तथाऽपि सोपयोगा
चेति व्याख्यायते । तत्र पार्श्वस्थः दर्शनादीनां पार्श्वे तिष्ठ-
तीति पार्श्वस्थः, अथवा मिथ्यात्वादयो बन्धहेतवः पाशाः
पाशेषु तिष्ठतीति पाशस्थः,-

'सो पासत्यो मन्वे दुविहो देसे य होइ णाय
व्वो । स'चमि णाणदंसणचरणाण जो उ पासमि
॥ १ ॥ देसमि य पासत्यो सिज्जायरऽभिह्व राय
पिंड वा । णियय च अग्गपिंड भुजति णिक्कारणेण
च ॥२॥ कुलणिस्साण विहरइ ठवणकुलाणि च अकारणे
विसइ । सम्बडिपलोयणाए गच्छइ तह सथव कुणई ॥३॥
अवसन्न - सामाचार्यासेवने अवसन्नवदवसन्न , ओसन्नो
ऽवि य दुविहो सन्वे देसे य तत्थ सव्वमि । उउपदपीठ
फल्गो ठवियगभोइ य णायव्वो ॥ १ ॥' देशावसन्नस्तु-
'आवस्सगमज्झाए पडिलेणज्जाणभिररऽभत्तहे । आग-
मणे निग्गमणे ठाणे य णिसीयणतुयहे ॥ १ ॥ आवस्स
याइयाइ ण कर, करेइ अह्वावि हीणमत्थियाइ । गुरुय-
ण बलाइ तहा भणिओ एसो य ओसन्नो ॥२॥ गोणो
जहा बलतो मजइ समिल तु सोऽवि एमेव । गुरुयण
अकरेत्तो बलाइ कुणई व उस्सुण्णो ॥३॥ 'भवति कुशीला'

१ स पासत्यो द्विविध - सवस्मिन् देशे च भवति ज्ञातव्य ।
सर्वस्मिन् ज्ञातदर्शनचरणानां यस्तु पास्ये । १॥ देश ज पास्यस्य
शट्पातराभ्याहते राजपिण्डं वा । नित्य चाग्रपिण्डं भुजति
निष्कारणेन च ॥२॥ कुलनिधया विहरति स्थापनाहुऽनि वा
कारण विशति । सखदीप्रलोकनया गच्छति तथा सस्तत्र करो
ति ॥३॥ अवसन्नोऽपि च द्विविध सवस्मिन् देशे च तत्र सर्व
स्मिन् । अनुपदपीठक स्थापितभोजी च ज्ञातव्य ॥१॥ आ
वश्यकस्याध्याययो प्रतिलेखनाया ध्याने मिथ्याप्रभक्तार्थे ।
आगमने निगमने स्थाने च निषीदने त्वग्यसने ॥२॥ आवश्य
कादीनि न करोति अथवाऽपि करोति क्षीनाधिकानि (वा) । गुरुय
चनबलात्तया मणित एष चावसन्न ॥२॥ गोयथा बलान् भनक्ति समि
ला ॥ साऽप्येवमव । गुरुयचनमकुर्वन् बलात् करोति चावसन्न ॥३॥

कुत्सित शीलमस्येति कुशील',- 'तिविहो होड कुसीलो
 णाणे तह दसणे चरित्ते य । एसो अवदणिज्जो पन्नतो वी
 यरागेहिं १॥ णाणे णाणायार जो उ विराहेट कालमा-
 ईयं । दसणे दसणायार चरणकुसीलो इमो होट ॥ २ ॥
 कोउय भूईकम्मे पसिणापसिणे निमित्तमाजीवे । कक्क-
 रुण य लस्खण उवजीवट विज्जमताई ॥३॥ सोभग्गाड
 निमित्त परेसि एवणाइ कोउय भणिय । जरियाइ भूटदाण
 भूईकम्मं विणिहिट्ट ॥४॥ सुविणयविज्जाकथिय आट्ठ-
 णिघट्टियाइरुहिय वा । ज सामड अन्नेसि पसिणापमिण
 एवड एय ॥५॥ तीयाइभायकएण होड निमित्त इम तु आ
 जीव । जाइकुलमिप्पकम्मे तवगणसुत्ताइ सत्तविह ॥६॥
 रुक्कुरुगा य माया णियडीण ज भणति त भणिय । श्री-
 लस्खणाइ लस्खण विज्जामताइया पण्डा ॥ ७ ॥ ' ' तथैव
 समक्त ' इति यथा पार्श्वस्थादयोऽयन्गास्त्रथाऽयमपि सम-
 रत्तवत् ससक्त , त पार्श्वस्थादिक तपस्विनं वाऽऽसाय

१ त्रिविधो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने चारित्र्ये
 च । १) योऽभ्युदनीय प्रज्ञतो धीतरामै ॥ १ ॥ ज्ञाने ज्ञानायार
 यस्तु विराधयति कालादिकम् । दर्शने दर्शनाचारं चरणकुशीलो
 ऽय भवति ॥२॥ कौतुक भूतिकर्म प्रश्नाप्रश्न निमित्तमाजीवम् ।
 कक्कुरुहुकश्च २) क्षण उपजीवति विद्यामन्त्रादीन् ॥३॥ सीमाभ्या
 दिनिमित्त परेषा स्तपनादि कौतुक भणितम् । उद्यग्गितादये
 भूतिदानं भूतिकर्म विनिर्दिष्टम् ॥४॥ स्वप्नविद्याकथितमाइह्विनी
 घण्टिकादिकथित वा । यत् शास्ति अ येभ्य प्रश्नाप्रश्न भवत्ये-
 तत् ॥५॥ अतीतादिभाषकथन भवति निमित्तमिह त्वाजीवनम् ।
 जाइकुलशिल्पकर्माणि तपोगणसूत्राणि सप्तविधम् ॥६॥ कक्कुरु-
 हुका च माया निवृत्त्या यद्गणन्ति तद्गणितम् । श्रीलम्बणादि ७
 क्षण विद्यामन्त्रादिका प्रकटा ॥७॥

सन्निहितदोषगुण इत्यथ, आह च-^१ससत्तो य इदानीं सा
 पुन गोभक्तलक्षण चेव । उच्छिष्टमणुच्छिष्ट ज किंची छुम्भ
 सव्व ॥१॥ एमेव य मूलुत्तरदोसा य गुणा य जत्तिया केइ
 ते तम्मिचि सन्निहिता ससत्तो भण्णई तम्हा ॥२॥ राय
 विदुसगमाई अहवावि णहो जहा उ बहुरूवो । अहवा
 वि मेलगो जो हलिहरागाइ बहवण्णो ॥३॥ एमेय जारि
 मेण सुद्धमसुद्धेण याऽपि समिलइ । तारिमओ विष
 होति ससत्तो भण्णई तम्हा ॥४॥ सो दुविकल्पो भणिओ
 जिणेहिं जियरागदोसमोहेहिं । एगो उ सकिलिद्धो अस-
 किलिद्धो तहा अण्णो ॥५॥ पचाप्रवप्पवत्तो जो वल्लु तिहि
 भारवेहि पडियदो । इत्थिगिहिसकिलिद्धो ससत्तो सकिलिद्धो
 डा।पासत्थाइणसु सविग्गोसु च जत्थ मिलती उ।नहि तारि-
 सओ भवइ पियधम्मो अहव इपरो उ । ७॥ एसो सक्खिण्ट,
 'पथाछन्दोऽपि च' पथाछन्द - यथेच्छपैथागमनिरपेक्ष न
 यतते य स पथाछन्दोऽभिधीयते, उक्त च-^२"उत्सुत्तमा-
 परतो उत्सुत चेव पन्नवेमाणो । एसो उ अहाच्छन्दो

१ समकक्षेदानीं स पुनर्गामकलक्षणे चैव । उच्छिष्टम
 नुच्छिष्ट यत्किञ्चित् भिद्यते नवम् ॥ १ ॥ एवमेव च
 मूलोत्तरदोषाश्च गुणाश्च यावन्त केचिन् । ते तस्मिन्
 सन्निहिता ससत्तो भण्यते तस्मात् ॥२॥ राजपितृपदादयोऽपि
 याऽपि नरा यथा तु बहुरूप । अथवाऽपि मन्त्रो यो हरिद्रो
 गादि बहुवर्ण ॥३॥ एवमेव यावुश्च शुद्धेनाशुद्धेन याऽपि स
 यस्ति । तावुश्च पथ भवति ससत्तो भण्यते तस्मात् ॥४॥ न
 द्विविकल्पो भणितो जिनैर्जितरागद्वेषमोहे । एवमु सक्खिण्टोऽ
 सकिलिष्टस्तथाऽय ॥५॥ पचाप्रवप्पवत्तो य वल्लु त्रिभिर्गौरवै
 प्रतिबद्ध । स्त्रीगृहिभिर्भक्तिलक्ष समस्त सक्खिण्ट स तु ॥६॥
 पात्रस्यादिकपु सविग्गोसु च यत्र मिलति तु । तत्र तावुश्च
 भवति प्रियधर्मा अथवा इतरम् ॥७॥ उत्सुत्तमाचरन् उत्सुत्तमेव

तत्रैव—

असुइ ठाणे पडिआ चपकमाला न कीरड सीसे ।
पासत्थाइठाणेषु वट्टमाणा तह अपुज्जा ॥२॥

अत्रोत्तरं—श्रीउपदेशमालाया ।

पासत्थो१सन्न२कुसील३नीअ४ससत्तजण५महाछद ६ ।
नाज्जण त सुविहिया सव्वपयत्तेण वज्जति ॥१॥

ननु साम्प्रतीना माधवः किं भवता पार्श्वस्था उच्य-
न्ते, अयसन्ना वा किं वा कुशीला, उत मम्मस्ता यद्वा
यथाच्छन्दा, तत्र यदि पार्श्वस्थास्तदा मर्चनो दैवतो वा,
न तावत्सर्वतः तल्लक्षणं हि श्रीआवडयके एव—

“सो पासत्थो दुविहो सव्वे देसे अ होइ नायवो ।
सव्वमि नाणदसण-चरणाण जो उ पासम्मि ॥१॥”

वृद्धा अपि तल्लक्षणमेवमाहुः—

इच्छाछदोति एगद्धा ॥१॥ उम्सुत्तमणुवदिट्ठं सच्छदविग-
प्पियं अणणुवाइ । परतत्ति पयत्तिति णेओ इणमो अहाउदो
॥२॥ सच्छदमइविगप्पिय किंची सुत्तसायविगइपडिवहो ।
तिट्ठिगारवेहिं मज्जइ न जाणाली अहाछदं ॥३॥ ” एते
पार्श्वस्थादयोऽवन्दनीया, एव १-जिनमते, न तु लोक
इति गार्थार्थ ॥

प्रज्ञापयन् । पप तु यथाच्छन्द इच्छाछन्द इति पकार्यो ॥ १ ॥

उत्सृष्टमनुपदिष्टे स्पृच्छन्दविकल्पितमननुपाति । परतत्ति प्रयत्तयति
ज्ञेयोऽयं यथाच्छन्द ॥२॥ स्पृच्छन्दमतिविकल्पितं किञ्चित्सुख
सातविकृतिप्रतिषेद्ध । त्रिभिर्गौरवैर्माधयति त जानीहि यथाछ
न्दम् ॥ ३ ॥

“सनिहिमाहाकम्म जलफलकुसुमाइ सबसच्चित्त ।
 निच्चदुत्तिवार भोअण-विगइलवगाइ तवोल ॥१॥
 वत्थ दुप्पडिल्लेहिय-मपमाणसकन्निय दुकूलाइ ।
 सिज्जोवाणहवाहण-आऊहतवाइपत्ताइ ॥२॥
 सिरत्तुड खुरमुड रयहरमुहपत्तिधारण कज्जे ।
 एगागित्तभमण सच्छद चिट्ठिअ गीअ ॥३॥
 चेइयमठाइवास पूआरभाइ निच्चगासत्त ।
 देवाइ दधभोग जिणहरसालाइकारवण ॥४॥
 न्हाणुवट्ठणभूस ववहार गथसगह कील ।
 गामकुलाइममत्त थीनट्ट थीपसग च ॥

थीपरिग्गहो वारि” इति पाठ ॥५॥

निरयगइहेउजोइ-सनिमित्त तेगिच्छमतजोगाइ ।
 मिच्छाइरायसेन नीयाणनि पावसाहिज्ज ॥६॥
 सुविहियसाहुपउस तप्पासे धम्मकम्मपडिसेह ।
 सासणपभावणाए मळरलउडाइरुलिरुण ॥७॥
 सीसोदराइफोडण-भट्ठित्त लोहहेउ गिहिधुणण ।
 जिणपडिमाकययिक्कय-उच्चाडणखुदकरणाइ ॥८॥
 थीकरफास वभे सदेहकलतरेण धणदाण ।
 वट्ठडयसीसगहण नीयकुलस्सावि दव्वेण ॥९॥
 सत्तावज्जपत्तण-मुहुत्तदाणाइ सबलोआण ।

साखाइ गिहि घरे वा खज्जग यागाइ करणाइ ॥१०॥

जक्खाइ गुत्तदेवय-पूआ पूआवणाइमिच्छत्त ।

सम्मत्ताइनिसेह तेसिं मुल्लेण वा दाण ॥११॥

इय बहुहा सावज्जं जिणपडिकुट्ठं च गरहिअ लोए ।

जे सेवति कुरुम्म करिति कारिति निद्धम्मा ॥१२॥

इह परलोअहयाण सासणजसघाइण कुदिट्ठीण ।

कह जिणदसणमेसिं को वेसो किंच नमणाइ ॥१३॥

इत्यादि॥

न चैवघिघलक्षणा एव साम्प्रतिकसाधवः सर्वेऽपि,
केषाचित्सम्प्रत्यपि सर्वशक्त्या यतिक्रियासु यतमानाना
यतीना दर्शनात् । अथ देशतः पाश्वंस्थास्तर्हि वदन्तु तल्ल-
क्षणम् । श्रीआवश्यके—

देसम्मि पासत्थो सिज्जायरभिहडरायपिंडं च ।

नियय च अग्गपिंडं भुजइ निक्कारणे चेव ॥१॥

कुलनिस्साए विहरइ ठवणकुलाणि अ अकारणे त्रिसइ ।

सखडिपलोअणाए गच्छइ तह सथव कुणइ ॥२॥

इति श्री आवश्यकोक्त प्रसिद्धमेव ।

ननु एतत्सर्वं समुदितं तल्लक्षणं पृथग् २ वा, नैतावत्
पृथक् २, एव हि स्थूलभद्रादीनामपि कोशागृहस्थितौ च
तुर्मासी यावत् तद्गृह एवाहारग्रहणेन शय्यातरपिण्ड
दोषादेशपाश्वंस्थत्वप्रसङ्गः ।

यदुक्तं— आवश्यकगृहद्यूतौ योगसंग्रहेषु—

‘थूलभट्टसामो तत्थेव गणिआघरे भिम्प गेणहइ’

इति अथ समुदितमिति पक्षः, तर्हि साम्प्रतिकमाधुन्यपि
केपुचिच्छयातराभ्याहतराजपिण्डग्रहणादिरूपसमुदित
तल्लक्षणस्याभावात् कथं देशपार्श्वस्थत्वम् ? अनया दि
शा अरमन्नादित्यमपि निषेध्यम्, किञ्च-सौम्य । किमेवं
सुधा सम्यक् सतिदातानभिज्ञोऽपि पार्श्वस्थत्वादिदोषारो
पेण साम्प्रतिकसाधून् दूषयसि ? । एत श्रीनिशीये—
सतगुणछायणा खलु परपरिवाच्यो अ होइ अलिय च ।
धम्मो अ अरज्जमाणो साहुपउसे य ससारो ॥१॥

तत शृणु सम्यक् तत्त्व, मान्सर्गमपहाय, यदि मोक्षा
र्थमिति । शास्त्रं पुलाकादयः पञ्च निर्ग्रन्थाउक्तास्तत्र यकुश
कुशीलो सर्वतीर्थकराणां तीर्थं यायत् प्रवर्त्तते । तल्लक्षण
चेदम्-श्रीभगवती २५ शतकपटोद्देशकार्थसंग्रहिण्याम् ।
श्री अभयवैद्यसूरिकृतपञ्चनिर्ग्रन्थसंग्रहिण्यां, तथाहि--
वउस सबलं कब्बुर-मेगट्ट तमिह जस्स चारित्त ।
अइयारपकभावा सो वउसो होइ निग्गथो ॥१॥
उवगरणसरीरेसु सदुहा दुविहो होइ पचविहो ।
आभोग अणाभोगे अस्सवुडसवुडे सुट्टमे ॥२॥

१ यकुश शबल वयुरमिति ‘यकार्थ’ पञ्चमिधेय तदिति ताकुश
यस्य चारित्र्यमतिचारपङ्कसद्भावात् । स यकुशो भवति
निर्ग्रन्थः ॥ १ ॥

२ स यकुश उपकरण-शरीरभेदाद्वेधा । तत्र यक्षपात्राद्युपकर
णविभूषणवसनशील उपकरणयकुश । वरचरणनभ्यमुग्रा
दिदेहावयवविभूषणवसनशील शरीरयकुश । सविधिधा

जा उवगरणे वउसो सो धुवइ अपाउसेवि वत्थाइ ।
 इच्छइ य लणहयाइ किंचि विभूसाइ भुजइ य ॥३॥
 तंहपत्तदडयार्दघट्ट मट्ट सिणेहकयतेश्व ।
 धारेइ विभूसाए बहु च पत्थेइ उवगरण ॥४॥
 देहंवउसो अकज्जे करचणनहाइअ विभूसेइ ।
 दुविहो वि इमो डडिं इच्छइ परिवारपभिडय ॥५॥
 पडिच्चतंवाइकय जस च पत्थेइ तम्मि तुस्सई य ।
 सुहसीलो नय घाढ जयइ अहोरत्तकिरियासु ॥६॥

ऽपि पञ्चधा तद्यथा—साधूनामकृत्यमेतदिति जानन कुर्य
 आभोगप्रकुश १ । अजानन कुर्यन्ननाभोगप्रकुश २ । मूढ
 गुणैरुत्तरगुणैश्च संवृत कुर्यन्न सवृतप्रकुश ३ । असंवृत
 कुशप्रमवृतप्रकुश ४ । नेत्रनालिकासुयादिमलापनयन कुर्यन्न
 सूक्ष्मो भवति, ५ ॥ २ ॥

१ उपकरणे या यकुशो भवति, सोऽप्रावृष्यपि यन्त्राणि धावय
 ति, इच्छति च प्रलक्ष्णानि' सूक्ष्माणि यन्त्राणि किञ्चिद्
 'विभूपायै' विभूपार्थं समुपभुङ्क्ते च ॥ ३ ॥

२ तथा पात्रदण्डादि मृत् खरपाषाणादिना, मृत् प्रलक्ष्णया
 पाणादिना सुकुमालं कृत, तथा स्नेहादिना कृततेजस्क
 धारयति विभूपार्थं' विभूपार्थं बहु च प्रार्थयते उपकरणे ॥ ४ ॥

३ देहयकुश 'अकार्यै' कार्याभावेऽशुचिनेत्रधिकारादि विमा
 करचरणनगादिक विभूषयति । उपकरणशरीरयकुशो हि
 त्रिधोऽप्यय परिवार प्रश्रितिकामृद्धि इच्छति ॥ ५ ॥

४ पाण्डित्य तपआदिकृत यशश्च प्रार्थयते । 'तस्मिन् यशसि
 जाते सति 'तुष्यति' ह्वयति । सुगशील न च घाढ यत
 तऽहोरात्र 'मियासु' घर्मानुष्ठानेषु ॥ ६ ॥

‘थूलभट्टसामो तत्थेव गणिआधरे भिक्खु गेण्हइ’
इति अथ समुदितमिति पक्षः, तर्हि साम्प्रतिकसाधुष्वपि
केपुचिच्छय्यातराभ्याहतराजपिण्डग्रहणादिरूपसमुदित
तल्लक्षणस्याभावात् कथं देशपार्श्वस्थत्वम् ? अनया दि
शा अवसन्नादित्वमपि निषेध्यम्, किञ्च-सौम्य । किमेव
मुधा सम्यक्सिद्धात्तानभिज्ञोऽपि पार्श्वस्थत्वादितोषारो
पेण साम्प्रतिकसाधून् दूषयसि ? यतः श्रीनिशीथे—
सतगुणछायणा खलु परपरिवाओ अ होइ अलिय च ।
धम्मे अ अरज्जमाणो साहुपउत्ते य ससारो ॥१॥

तत शृणु सम्यक् तत्त्व, मा-सर्गमपहाय, यदि मोक्षा
र्ध्वसि । शास्त्रं पुलाकादयः पञ्च निर्ग्रन्थाउक्तास्तत्र बहुश
कुशीलौ सर्वतीर्थकराणां तीर्थं यावत् प्रवर्तन्ते । तल्लक्षण
चेदम्-श्रीभगवती २५ शतकपटोद्देशकार्यसंग्रहिण्याम् ।
श्री अभवदेवसूरिकृतपञ्चनिर्ग्रन्थसंग्रहिण्या, तथाहि--
वउस सवलं कब्बुर-मेगट्ट तमिह जस्स चारित्त ।
अइयारपकभावा सो वउसो होइ निग्गथो ॥१॥
उवगरणसरीरेसु सदुहा दुविहो होइ पचविहो ।
आभोग अणाभोगे अस्सवुडसवुडे सुहुमे ॥२॥

१ बहुश शब्द कर्तुरिति ‘एकार्थ’ एवामिदं तदिति तावुश
यस्य चारित्र्यमतिचारणसङ्गतात् । स बहुशो भवति
निर्ग्रन्थ ॥ १ ॥

२ स वउस उपकरण-शरीरभेदावृद्धे । तत्र वउपात्राण्युपकर
णविभूषणानुवर्तनशील उपकरणबहुश । वउपात्राण्यनुवर्तन
शील शरीरबहुश । सत्रिविधा

जो उवगरणे वउसो सो धुवइ अपाउसेवि वत्थाइ ।
 इच्छइ य लणहयाइ किंचि विभूसाइ भुजइ य ॥३॥
 तंहपत्तदडयाईघट्ट मट्ट सिणेहकयतेअ ।
 धारेइ विभूसाए बहु च पत्थेइ उवगरण ॥४॥
 देहवउसो अकज्जे करचणनहाइअ विभूसेइ ।
 दुविहो वि इमो इड्ढिं इच्छइ परिवारपभिइय ॥५॥
 पडिच्चतंवाइकय जस च पत्थेइ तम्मि तुस्सई य ।
 सुहसीलो नय वाढ जयइ अहोरत्तकिरियासु ॥६॥

ऽपि पञ्चधा तथया—साधूनामकृत्यमेतदिति ज्ञानं कुर्व
 नाभोग्यकुश १ । अज्ञानं कुर्वन्नभोग्यकुश २ । मूल
 गुणैश्चतस्रगुणैश्च स्रष्टुतं कुर्वन् स्रष्टुतकुश ३ । अस्रष्टुत
 कृत्यन्नस्रष्टुतपकुश ४ । नेत्रनालिकासुतादिमलापनयनं कुर्वन्
 सूक्ष्मो भवति, ५ ॥ २ ॥

- १ उपकरणे यो यत्कुशो भवति, सोऽप्राप्यपि वस्त्राणि धावय
 ति, इच्छति च श्लक्ष्णानि' सूक्ष्माणि यद्यानि किञ्चिद्
 'विभूपायै विभूपार्थे समुपभुङ्क्ते च ॥ ३ ॥
- २ तथा पात्रदण्डकादि पृष्ठं स्वरपापाणादिना, मृष्टं श्लक्ष्णपा
 पाणादिना सुकुमालं कृतं, तथा स्नेहादिना कृततेजस्क
 धारयति विभूपायै' विभूपार्थं बहु च प्रार्थयते उपकरण॥४॥
- ३ देहयकुश 'अकार्ये' कार्याभावेऽशुचिनेत्रविकारादि विना
 वरचरणमत्यादिकं विभूषयति । उपकरणशरीरयकुशो हि
 त्रिधोऽप्ययं परिवारं प्रभृतिकामृद्धिं इच्छति ॥ ५ ॥
- ४ पाण्डित्यं तपसादिभूतं यशश्च 'प्रार्थयते' । 'तस्मिन् यशसि
 जाते सति 'तुष्यति' हस्यति । सुमशालं न च यादं यत्
 तदहोरात्र 'मियासु' धर्मानुष्ठानेषु ॥ ६ ॥

'परिवारो य असजम अविपित्तो होइ किंचि एयस्स ।
 घसिअपाथ्यो तिछाइ मसिण्णियो कत्तरि ॥ ७ ॥
 तेह देससव्यछेआ-रिणहिं सबलेहिं संजुओ वडसो ।
 मोहकखयट्ठमब्भुट्ठियो अ सुत्तंमि भणिय्य च ॥ ८ ॥
 उंवगरणदेहचुम्खा रिट्ठी जसगारयासिआ निच्च ।
 घहुसबलछेअजुत्ता निग्गथा पाउसा भणिया ॥ ९ ॥
 आंभोगे जाणतो करेइ दोस अजाणमणभोगे ।
 मूळुत्तरेहिं सबुड-विपरीय असबुडो होइ ॥ १० ॥
 अँच्छि मुहमज्जमाणो होइ अहासुहमओ तहा वडसो
 सील चरणं त जस्स कुच्छिय सो इह कुसीलो ॥ ११ ॥

- १ पतन्य परिवार असजम असजमान् अविपित्तं घस
 पाथादिस्नेहावपुग्भूत 'घसिअपाआ' इति पणितपाद ते
 लादिना ममृणित कसितपेश ॥ ७ ॥
- २ तथा देशचनेदसयच्छेदार्हिं शवत्थारिअ संयुतो वडसो
 मोहभयार्थमभ्युत्थित सुखे भणितं च ॥ ८ ॥
- ३ उपकरणदहशुद्धा अज्जियश सागागारवाश्रिता अविधितप
 रिषाराच्छदयोग्यशबलधारिअयुक्ता निग्रम्या वडुगा भ
 णिता ॥ ९ ॥
- ४ साधूनामश्रयमेतदिति जानन् कुवग्गायोगवडुश १ । अजा-
 नन् कुर्वन्तनाभोगवडुश २ । मूळोत्तरगुणैयुक्ता लोकेऽपि
 ज्ञातदोष संवृतवडुश ३ । विपरीतो लोच प्रवत्तदोषोऽस
 पृतवडुश ४ ॥ १० ॥
- ५ अभिमृजादिमाजयन् नेत्रमगाधपायन् यथामूर्धमयडुश ६ ।
 शीलं चरणं तद्यस्य कुत्सितं स इह कुशील ॥ ११ ॥

१ पडिसेवणाकसाए दुहा कुसीलो दुहा वि पचविहो ।
 नाणे दसणचरणे तवे अहसुहुमए चेव ॥१२॥
 इह नाणाइकुसीलो उवजीव होइ नाणपभिईए ।
 अह सुहुमो पुण तस्स एस तवस्सि ति ससाए ॥१३॥
 जो नाणदसणतवे अणुजुजइ कोहमाणमायार्हि ।
 सो नाणाइकुसीलो कसायओ होइ नायव्वो ॥१४॥
 चौरित्तम्मि कुसीलो कसायओ जो पयच्छई साव ।
 मणसा कोहाईए निसेवय हो अहा सुहुमो ॥१५॥
 अहवा वि कसाएहि नाणाईण विराहओ जो य ।
 सो नाणाइकुसीलो नेओ वक्खाणभेएण ॥१६॥
 मूलुत्तरगुणविसया पडिसेवासेवए पुलाए अ ।
 उत्तरगुणेषु वउसो सेसा पडिसेवणारहिआ ॥१७॥ "

- १ स कुशीलो विपरीताऽऽराधना प्रतिसेवना तथा कुशील
- १ कपायै सज्जलमोदयादिरूपे कुशील कपायकुशील २ ॥१२॥
- २ द्विधापि पञ्चधा ज्ञान दशन चारित्र्य तपो विषयो यथासूक्ष्माश्च ॥
- ३ इह ज्ञानादिकुशीलो ज्ञानदर्शनचारित्र्यतपास्त्युपजीवस्तत्तरप्रति
सेवना कुशील । एष तु तपस्वीत्यादिप्रशमना यस्तु गति
स यथासूक्ष्म प्रतिसेवना कुशील ॥ १४ ॥
- ४ तथा ज्ञानदर्शनतपानि य मज्जलनकपायोदययुक्त स्वस्व-
विषये व्यापारयति स तत्तत्कपायकुशीलो ज्ञातव्य ॥१५॥
- ५ चारित्र्यकुशील म य कपायाविष्ट शाप प्रयच्छति । मन
सा प्रोधादीन्निषेधन यथासूक्ष्मकपायकुशील ॥ १६ ॥
- ६ मूलगुणा प्राणातिपातविरमणादय, दशविध प्रत्याख्याता
दयस्तत्तरगुणा तद्विषया प्रतिसेवा मूलोत्तरगुणप्रतिसेवा
तस्या आसेवक पुलाक प्रतिसेवा कुशीलश्च । यदुह उत्त-
रगुणप्रतिसेवक । शेषाः प्रतिसेवनारहिता ॥ १७ ॥

अत्र मूलगुणान्तरगुणविषया विराधना पुलाके, प्रति
सेवना कुशीले च, उत्तरगुणविषया च बकुशे, शेषा
प्रतिसेवना रहिता, इति श्रीउत्तराभ्ययनवृहद्वृत्तावपि पष्ठा-
ध्ययनेऽयमर्थं सविस्तरमुक्तोऽस्ति । तथा तत्रैव बकुशो
त्रिविधः, उपकरण बकुश शरीरबकुशश्च तत्रोपकर-
णाभिष्वस्तचित्तो त्रिविधविचित्रमहाधनोपकरणपरिग्र-
हयुक्तः, विशेषयुक्तोपकरणकाङ्क्षायुक्तो नित्य तत्प्रति
कारसेवी भिक्षुर्न्यकरणबकुशो भवति ।

शरीराभिष्वस्तचित्तो करचरणनग्यमुग्गादिदेहा
ययवविभूषानुवर्त्तनशील शरीरबकुश । प्रतिसेवना
कुशीलो मूलगुणान् विराधयन् उत्तरगुणेषु काञ्चिद्विरा-
धना प्रतिसेवन्ते । भगवतीसूत्रे तु,

बकुसेणं पुच्छा "जाव णो मूलगुणपडिसेवए होज्जा"
' पडिसेवणा कुशीलो जहा पुलाए '

अत्र च यत्पुलाकादीना मूलोत्तरगुणविराधरूपेऽपि नि-
ग्रन्थत्वमुक्तं, तज्जयन्यजग्रन्थतरोत्कृष्टोत्कृष्टतरादिभेदतः
सयमस्थानानामसङ्घतया तदात्मकतया च चारित्र्यपरि-
णतेरिति भावनीयम्, इति श्री उत्तराभ्ययनवृहद्वृत्तौ त-
स्मादल पार्श्वस्यादिलक्षणगवेपणकलेशेन, किन्तु कालोचि-
तयतनया यतमाना साधयो बकुशकुशीलत्व न व्यभि-
चरन्तीति वन्या एव । यदुक्तं श्रीजिनवल्लभसूरिभिर्द्वाद-
शकुलक्या-

कालाइदोसओ जइवि कह वि दीसति तारिसा न जई
सवरथ तह वि नतिथिन्ति नेव कूजा अणासास॥१॥यत -

कुग्गह कलकरहिश्चा जहसत्ति जहागम च जयमाणा ।
जेण विसुद्धचरित्तत्ति वुत्तमरिहतसमयम्मि ॥२॥

सम्मत्तनाणचरणा-नुवाइ आणाणुग च ज जत्थ ।
जाणिज्जा गुण त तत्थ पूअए परमभत्तीए ॥३॥ इति

व्यवहारप्रथमोद्देशकेऽपि--

चोश्रग छक्कायाण तु सजमे जोणुधावए ताव (जाव) ।
मूलगुणउत्तरगुणो दोण्णिवि अणुधावए (ताव) ॥२॥

अत्र वृत्ति - हे नोदक । यावत्पट्जीवनिकायेषु समयः
प्रयत्नेन वर्तते । तावन्मूलगुणाउत्तरगुणाश्च ग्रथेऽप्येतेऽ
नुधावन्ति वर्तन्ते इति । न च पार्वस्थादीनामपि सर्वथा
अवन्यत्वम् । आगमे तु—

कारणे जाते प्रकटप्रतिसेविनामपि वन्त्यत्वाभिधानात् ।
तद्वृत्तमानशयके—

मुक्कधुरा सपागड-सेवी चरणकरणपठभट्टे ।

१ व्याख्या—धू सयमधु परिगृह्यते मुक्ता-परित्यक्ता धूर्येनेति
समाम सम्प्रकट—प्रथवनोपघातनिरपेक्षमेष मूर्ध्नेतरगुणजाल
सेवितु शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी चेति विग्रह, तथा चर्चत इति
चरणं प्रतादिगुणं क्रियत इति । करण पिण्डविशुद्ध्यादिलभणं
चरणकरणाभ्यां प्रक्षेपेण भट्ट अपेक्षचरणकरणप्रभट्ट, मुक्कधू म
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणप्रभट्टश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृत
शैल्या अकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, ॥

लिङ्गावसेसमित्ते ज कीरइ न पुणो वुच्छ ॥१॥
 वांयाइ नमुम्कारो हत्थुस्तेहो अ सीसनमण च ।
 सपुच्छणऽच्छण छोभवदण वदण वावि ॥२॥
 एंआइ अकुब्बतो जहारिह अहिदेसिए मग्गे ।
 न भवइ पवयणभत्ती अमत्तिमताइआ दोसा ॥३॥

१ इत्यस्मृत निश्चायशेषमात्रे केवलप्रवृत्तिद्वयुक्ते च
 क्रियते विप्रपि तत्पुनरिहये पुन शब्दा विशेषणाय, किं
 विशेषयति ?—कारणापेक्षे कारणमाधिय यस्मिन् यत् तद्वक्ष्ये—
 अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेध कृत एव
 विशेषणसापेक्ष्य तु मुक्तधूरपि वदन्निस्तस्मिन्मन्त्रे न भवत्यपि
 मतस्तद्ग्रहण समकर्मणे चरत्करणप्रसङ्ग एवेति स्वरूपकथ
 नमिति गायर्थ

२ न्याय्या 'वायापति निगमभूम्यादी वृत्तस्य वाचाभिला
 प क्रियते हे देवदत्त ! कोदशस्त्वमित्यादिभण, गुरुपर पु
 द्यकार्यापेक्ष वा तस्यच नमोद्वारति नमस्कार क्रियते—हे दे
 वदत्त ! तस्मिन् एव स्वप्नोन्नरविशेषकरणे पुरुषत्रयमेव प्राक्त
 नोपचारानुवृत्तिश्च प्रवृत्त्या हत्थुस्तेहो व ति आभ्यापनमस्कार
 गम हस्तोच्छ्रयश्च क्रियते, सीसनमण ■ शिरसा उत्तमाङ्गेन
 नमन शिरोनमन च क्रियते, तथा 'संशुद्धं' कुशलं भवत इ
 यादि, अनुस्मारलोपोऽत्र प्रवृत्त्य 'अकुब्बति त-[द्वयमानस्म]
 रसन्निधायासन्न वज्जित्कालमिति एव तावद्बहिर्दृष्टस्य वि
 धि, कारणविशेषत पु स्तन्प्रतिषेधमपि गम्यते तथाप्येव एव
 विधि नयर 'छामयदण' ति आरभद्या छोभवद्वन क्रि
 यते वदण वाऽवि परिशुद्धं वा वदन्मिति गायार्थ

३ व्याख्या—पतानि'वादनमस्यारानीनि कयापोत्कटनयाऽकुव
 ॥ अनुस्मारोऽवालाशनिश्च 'यथाह' यथायोगमहृदिते मागे
 न भवति प्रयत्नमपि तत किमित्यत्र आह—अमत्तिमताद्
 आ दोसा प्राहृतशैल्याऽमकल्याद्या द वा आदिशब्दात् स्वार्थ
 प्रशब्दनादय इति गायार्थ ॥

नन्वेतत्साधूनाश्रित्य, ननु आद्वान् । नैव । यतः—
 आद्वजीतकल्पे,

उत्पन्नकारणस्मी वदणाय जो न कुज्ज दुविहपि ।

पास्तथाईयाण उग्घाया तस्स चत्तारि ॥ ४ ॥

इति आद्वजीतकल्पे आद्वानाश्रित्य भणनात् । ननु किं
 नाम कारणेन आद्वोऽपि पार्श्वस्थादीन् वन्दते । उच्यते ज्ञाना-
 दिग्रहणरूपग्रहणशिक्षाऽऽवश्यकविध्यादिशिक्षणरूपाऽऽसे
 वनाशिक्षे कारणतयोक्ते एवागमे-यदुक्त श्रीव्यवहारं
 प्रथमोद्देशकान्ते—

चोयइ से परिवार अकरेमाणे भणेइ वा सड्डे ।

अव्वुच्छित्ति करस्स उ सुअभत्तीए कुणह पूअ ॥१॥

इत्यादि एतद्व्याख्या-प्रथमतः 'से' तस्यालोचनाहं
 स्य परिवारं वैयाघ्रस्यादिकमुक्त्वन्त चोदयति शिक्षयति ।
 तथा ग्रहणासेनानिष्णात एतत्त एतदस्य विनयवैयाघ्र-
 त्यादिकं कियमाणं महानिजंराहेतुरिति । एवमपि शिक्ष-
 माणो यदि न करोति ततस्तस्मिन्नकुर्वाणे स्वयमहारादीन्
 त्पादयति । अथ स्वयं शुद्ध प्रायोग्यमाहारादिकं न लभते ।
 ततः आद्वान् भणति ज्ञापयति प्रज्ञाप्य च तेभ्योऽक-
 ल्पिकमपि यतनया सम्पादयति । न च याच्य तस्यैव कु-
 कुर्वन्त कथं न दोषो, यत आह—'अव्वोच्छित्ती'त्यादि अ-
 व्यवच्छित्तिकरणस्य पार्श्वस्थादे श्रुतभक्त्या हेतुभूतयाऽ
 कल्पिकस्याप्याहारादे श्रुतभक्त्या पूजा कुरुन् युयं । न
 च तत्र दोष एवमत्रापि । इयमत्र भावना यथा कारणे
 पार्श्वस्थादीना समीपे सूत्रमर्थं च गृह्णानोऽकल्पिकमा-

हारादिक यतनया तदर्थं प्रतिसेवमान शुद्धा, ग्रह
णशिक्षाया. क्रियमाणत्वादेवमालाचनार्हस्यापि निमित्त
प्रतिसेवमान' शुद्ध एव, आसेवनाशिक्षायास्तत्समीपे
क्रियमाणत्वादिति । उपदशमालायामपि —

“सुगईमगपईव नाणदितस्स हुज्ज किमदेय ।

जह त पुलिदण्ण दिन्न सिवगस्स नियगच्छि॥१॥इति

ननु तत्रैव ।

आलावो मरासो विसभो सथगा पसगो अ ।

हीणायारेहिं सम, सवजिणिदेहिं पडिक्कुट्ठा ॥१॥

इति वचनार्थं सह आलापाद्यपि त्यज्यते,
तेषां पाद्वर्षे ज्ञानग्रहणादि कथं युज्यते ।

उच्यते यदि तेभ्योऽधिकगुणा साधवो लभ्यन्ते ? तदा न
युज्यते एव तेषां पाद्वर्षे ज्ञानग्रहणादि । तदभावे तु तेषां
मपि पाद्वर्षे ज्ञानग्रहणादि युक्तमेवागमयामाण्यात् । यदि
हि पद्वर्षे द्वादशवर्षे सुगुह्यं प्रतीक्षते साऽपि आलोचना
गुह्यभावे पाद्वर्षेऽपि द्वादशवर्षे ग्राह्यनगोक्ता जीनकल्पे —

आयरिआइ सगच्छे सभोडअ इअरगीअपासत्थे ।

सारुवी पच्छाकड देवयपडिमा अरिह सिद्धे ॥१॥

१ व्याख्या — ‘ सुगई इति ’ सद्गतिमात्ररूपा तस्या माग
पण्यास्तत्प्रकाशनेन प्रदीप दीपसदृशमेतादृश ज्ञान, ज्ञायते परि
निष्ठयते यस्त्यजेनेति ज्ञान, अथ श्रुतज्ञान ग्राह्यम् तद्वदना ज्ञा
नमप्यती ‘ हुज्ज इति ’ भवेत्किमद्वयम् ? यथायथा यदि ज्ञानदाता
जीविः भागयति तदा मुशिक्षेण तदपि दयमित्यर्थः ,

इत्यादिजीतकल्पवचनप्रामाण्यात् । तदानीं प्रतिदिन-
विधेयाऽऽवश्यकविधिशिक्षणादि तत्पाद्वै सुतरा कार्य,
शुद्धचारित्र्यभावे ।

नन्वेव पश्चात्कृतादीनामपि चन्धत्व स्यात्तेषामपि आ-
लोचनाधिकारेऽधिकृतत्वात्, नैव, तेषां साधुवेपाभावात् ।
साधुवेपाभावे हि प्रत्येकबुद्धादिरपि न चन्धः स्यात्किं पुन-
रितरः ।

यदुक्त श्रीपञ्चकल्पे—

एव तु दब्बलिङ्ग भावे समणत्तण तु णायव्व ।
को उ गुणो दब्बलिङ्गे भण्णति इणमो सुणसु वोच्छ॥
सक्कारवदणनमसणा य पूआ य लिङ्ग कप्पम्मि ।
पत्तेयबुद्धमादी लिङ्गे छउमत्थतो गहण ॥२॥
वत्थासणसक्कारो वदण अब्भुट्ठाणं तु णायव्व ।
पणिवाओ उ णमंसण-सतगुणकित्तणा पूआ ॥३॥
दट्ठूण दब्बलिङ्ग कुव्वते ताणि इदमाइवि ।
लिङ्गम्मि अविज्जते न नज्जती एस विरओत्ति ॥४॥
पत्तेयबुद्धो जाव उ गिहिलिङ्गी अहव अन्नलिङ्गी उ ।
देवावि ता ण पूयति मा पुज्ज होहिति कुलिङ्ग ॥५॥

ननु महानिशीये-

जीवे सम्मग्गमोइन्ने घोरवीरतव चरे ।

अचयतो इमे पच सब्ब कुज्जा निरत्थय ॥१॥

कुसीलोसन्नपासत्थे सच्छदे सवले तहा ।

दिछीए वि इमे पच -गोयमा । न निरिक्खए ॥२॥

तथा -पचे एसु महापावे जो न वजिज्ज गोयमा । ।

सलावाईहि कुसीलाई भमिही सो सुमई जहा ॥३॥

इति श्रीमहानिशीथे तेषा दर्शनमात्रमपि निषिध्य-
ते । तत्कथ तेषां पाद्वै ज्ञानग्रहणादि युज्यते । सत्यं,
तेषां दर्शनमूत्सूत्राणामेव तत्रापि निषिद्ध नायेषां । य

तस्तत्रैवाधिकारे अन्तरा ण्ता गाथा सन्ति ॥

सठवन्नुदेसिथ मग्ग सठवदुक्खपणासणं ।

सायागारवधुरुए अन्नहा भणिउमुज्झए ॥१॥

पयमक्खरम्मि जो एग सठवन्नूहिं पवेइथ ।

न रोइज्ज अन्नहा भासे मिच्छदिछी स निच्छिअ ॥२॥

एव नाऊण ससग्गि दरिसणालावसथव ।

सवास च हिआकखी सठवोवाएहिं वज्जए ॥३॥ इ०

किञ्च-श्रीमहानिशीथेऽतिपरिणामकानामपि परम-
संवेगजनकतया भयवाक्यान्त्येव प्रायो दृश्यन्ते । पथा-
गोयमा । जे केई अणोवहाणेण सुअनाणंमहीअति ।

जाव समणुज्जाणति, तेण महापावकम्मे मह-
त्तो, सुपसत्थनाणस्सासायण कुवति । तथा-जेण
केई न'इच्छिज्जा एअतण अविणउवहाणेण चेव प-
चमगलाईसुअनाणस्समहिज्जणे अज्झावेइ वा अ-

ज्ज्ञावयमाणस्त वा अणुन्न पयाइ । से णं न भवि-
 ज्जा पियधम्मे दढधम्मे भत्तिजुए, हीलिज्जा सुत्त
 अत्थ तदुभय, हीलिज्जा गुरु, आसाइज्जा अईआ-
 णागयवट्टमाणतित्थयरे, आसाइज्जा आयरियउव-
 ज्झायसाहुणो, जेणं आसाइज्जा सुअनाणमिति ।
 इत्यादि तत्रैव तृतीयाध्ययने । इति युष्माकमपि विनयो-
 पधान-बहनादिविधिमविधाय पञ्चमङ्गलाद्यधीयानानां म-
 हापापत्वेनातीतानागतवर्त्तमानतीर्थकराशातनाकारित्वेना
 द्रष्टव्यमेष स्यादिति । यच्चिचन्त्यते परस्मिन् तदायाति स्व
 स्मिन्निति न्याय एवोपदोक्ते । कथञ्चैवं भक्तपरिज्ञायाम्-
 अन्नाणी विहु गोवो आराहिता गथो नमुक्कार ।
 चपाएसिष्ठिसुठं सुदसणो विस्सुओ जाओ ॥१॥

इति । आवश्यके—

इह लोगम्मि तिदडो सा दिव्व माउगिवणमेव ।
 परलोइ चडपिंगल-हुडिअजक्खो अ दिष्ठता ॥१॥

इत्यावश्यके चोक्त कथं सङ्गच्छते । अनुपधानेनापि
 नमस्कार पाठिनां सुगतिप्रतिपादनात् । किञ्च श्रीमहानि-
 शीये स्वल्पेऽपि प्रमादे साधोः कुशीलत्वोक्तेस्तस्य च त्व
 दभिसन्धिनाऽधारिभ्रित्वात् सर्वागमोक्तं साधोः प्रमत्ता-
 प्रमत्तरूपं गुणस्थानकद्वयं कथं सङ्गच्छते ? । यदि च कु-
 शीलादीनामेकान्तेनाचारिभ्रतत्वं सम्मतं स्यात्, तदा त-
 त्रैव महानिशीये गणाधिपत्ययोग्यगुरुगुणानुत्तवा,

“उड्ड पुच्छा गोयमा । तओ परेण उड्ड हाय-
माणे कालसमए तत्थण जे केइ छत्तकायसमारभवि-
वज्जी, से ण धन्ने पुन्ने वदे पुज्जे नमसणिज्जे ”

इति पञ्चमाध्ययने षट्कायसमारम्भविवर्जिनामपि
कथं पूज्यत्वमवादि । तथा श्रीपञ्चकल्पेऽपि—

दसण नाण चरित्त तव विणय जत्थ जत्तिअ पासे ।
जिणपन्नत्त भत्तोइ पूअए त तहा पाय ॥१॥

अपि च-अवगम्योक्तकुशीलस्य निर्ग्रन्थमध्योक्तकु-
शीलस्य च लक्षणे विचार्यमाणे एकत्वमेव दृश्यते । तथा
हि-अव-पकुशील- श्रीआयश्यके ज्ञानदर्शनचारित्र्याचा
रविराधकभेदात् त्रिविध उक्त । श्रीमहानिशीये तु—

“ अणेगहा कुसीले, त जहा-नाणकुसीले १
दसणकुसीले २ चारित्तकुसीले ३ तवकुसीले वीरिय-
कुसीले इति ”

निर्ग्रन्थमध्योक्तकुशीलश्च श्रीभगवत्पा ज्ञान
दर्शनचारित्र्यतपसा विराधको मनसा क्रोधाद्यासेवकश्च
पञ्चधोक्त । एव च ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि विराधयन्
कुशील इत्युच्यते । इति तत्त्वतो द्वयोरपि लक्षणमेक-
मेव । श्रीमहानिशीये च—

एव अट्ठरसण्ह सीलंगसहस्साण जो जत्थ पए
पमत्ते भविज्जा । से ण तेण पमायदोसे ण कुसीलेणो य ।

इति सूक्ष्मविराधकस्याप्यवन्धकुशीलत्वेनोक्तैर्बहु-
गकुशीलानां निर्ग्रन्थानामपि श्रीभगवत्यामुत्तरगुणज्ञा-
नादिविराधकत्वेनोक्तानां कथं नावन्धकुशीलत्वं, तेषां
च तथात्वे शासनोच्छेद एव । यतः—

न विणा तित्थ निअठेहिं नातित्था य निअठया ।
छक्कायसजमो जाव ताव अणुसज्जणा दुण्ह ॥१॥
सव्वजिणाण निच्च वउसकुसीलेहिं वट्टए तित्थ ॥

इति . .... ततः पार्श्वस्थादीनामेकान्तेनावन्धत्वा-
क्षराणि भयवाक्यतयैव स्वीकृतव्यानि, नमस्कारागुप-
धानवाक्यवत्, भयवाक्य च श्रुत्वा मन्दसंवेगोऽपि
तीव्रश्रद्धा स्यात् । एवं च—

पासत्थो ओसन्नो० ॥ १ ॥

कुसीलोसन्नपासत्थो सच्छदे सिढिले तथा ।

दिट्ठीए वि डमे पच गोयमा । न निरिक्खए ॥२॥

असुइट्ठाणे अडिआ० ॥ ३ ॥ इत्यादि

वाक्यानि भयवाक्यत्वेन पार्श्वस्थत्वादिकारणश-
य्यातरपिण्डदानादित्याजनपराणि पार्श्वस्थादिसंसर्गनि-
षेधनपराणि च बोद्धव्यानि ।

नतु तेषां सर्वथा अवन्धत्वख्यापनपराणि । यथा हि
लोके दुर्विनीत पुत्रादिक प्रति एतस्य भोजनं न दातव्य-
मित्यादिवाक्यानि दुर्विनयशिक्षणपराणि नतु भो-
जननिषेधपराणि । यतः श्रीधर्मरत्नप्रकरणे—

विहि'उज्जम वणणय भय उरुसग्ग ववायतदुभयगयाइ।

सुत्ताइ बहुविहाइ समय गभीरभावाइ ॥ १ ॥

१टीका—विधिशोधमय वर्णकश्च मय चोत्सगथापवादश्च तदु
मयं चेति द्वन्द्वः, तस्य च स्वप्नप्रधानत्वाद्भवानिनि प्रत्येकमभिमवर्ष्यते
। सुप्ताणि च विशेष्याणि । ननु यैव योज्यते कानिचिद्विधिगता
नि सुप्ताणि समये सन्ति । यथा—“सपत्ने भिक्खुफालंमि असम
तो अमुच्छिओ । इमेण कमजोएण मत्तपाणं गयेमए । १ ”
इत्यादीनि पिण्डग्रहणविधिज्ञापकानि । अथमसुप्ताणि—“दुमपत्तए
पडुयए जह। निवडइ राइगणाण अघए । एव मणुयाण जीविय
समय गोयम ? मा पमायए ॥ १ ” इत्यादीनि । तथा—“अदइ
वमओ फालपि चेइयाइ यययुईपरमो । जिणवरपडिमा पाणूयपु
प्पफगपघणे जुत्तो ॥१॥” कालनिरूपणस्योद्यमहेतुत्वात् पुनरप्य
दाऽपि चैत्यवदन न धर्मायेति । वणकसूत्राणि चरितानुवादरूपाणि
। यथा—द्रौपद्या पुरुषपञ्चकस्य वरमालानिर्घेप , ज्ञानाधर्मकयात्र-
हेषु नगरादिवर्णकरूपाणि च वणकसूत्राणि । भयसूत्राणि नारका-
दिदुःखदर्शकानि । उक्तं च—“नरएसु मसरूहराइवक्खणं ज पसि
द्धिमेत्तेण । भयहेड इहर तेसि वेडव्वियभावओ न तय ॥ १ ॥ ”
अथवा दुःखविषायेषु पापकारिणां चरितस्थनानि भयसूत्राणि ।
तदुभयात्प्राणिना पापनिवृत्तिसम्भवात् । उत्सर्गसूत्राणि—“इत्थेसि
छण्ह जीवनिकायाणं नेव सय दह समारभेज्जा ॥ ” इत्यादिपह
जीवनिकापरत्ताविधायकानि । अपवादसूत्राणि प्रायश्चेदग्रयमग्या
नि । यथा—“न यालभेज्जा निडण सहाय गुणाहिय वा गुणओ
सम वा । एवकोवि पावाइ विवज्जयतो विहरैज्ज कामेसु असज्ज

एसि विसयविभाग अमुणतो नाणवरणकम्मुदया ।
मुज्झइ जीवो ततो सपरेसिमसग्गह जणइ ॥२॥

इति । किञ्च-यदि पार्श्वस्थादिसङ्गतिनिषेधकवाक्या-
नि, न भयवाक्यतया अङ्गी क्रियन्ते, किन्तु विधि
वाक्यतयैव । तदानीं श्रीआवश्यकै श्रीसम्पत्त्वदंडके तद-
तीचारपञ्चके च परतीर्थिकाणामालापान्नदानप्रशसादि-
वर्जनवृत्तपार्श्वस्थादीनामपि तद्वर्जनं कृतमभविष्यत् । चतु-
र्विधमिध्यात्वे च लोकोत्तरं गुरुगत मिध्यात्व, (लिङ्गधा-
रिस्वरूप) तथाहि—

“दगपाण पुप्फफल अणेसणिज्ज गिहत्थकिञ्चाइ ।
अजया पडिसेवती जइ वेसविडवगा नवर ॥१॥”
उसन्नया अबोही पवयण उवभावणा य बोहिओ ।

माणो १ ॥ ” इत्यादीन्यपि । तदुभयसूत्राणि येषूत्सर्गापवादौ
युगपत्कथ्येते । यथा-“अट्टज्जाणाभावे सम्भं अहियासियव्वओ
वाही । तव्भावम्मि उ विहिणा पडियारपवत्तणं नेय ॥१॥ ” एवं
‘सूत्राणि बहुविधानि’ स्वसमयपरसमयनिश्चयव्यवहारज्ञानक्रियादिना
नयमप्रकाशकानि ‘समये’ सिद्धान्ते ‘गम्भीरभावानि’ महामतिग-
म्याभिप्रायाणि सन्तीति शेषः ॥ १ ॥

१ व्या०—‘दगपाण इति’ दगपाण शब्देन मचित्तजलपान
पुष्पं जात्यादीनां, फलमात्रादीनां, ‘अणेसणिज्ज इति’ आधाव-
मादिदोषदुष्टमाहारादि, अयता असयता, प्रतिसेवते प्रतिकूलमा-
चरन्ति, नवर वेवल ते वेपविडवका पव, न तु स्वल्पमपि
परमार्थसाधका इत्यर्थः ॥

२ व्या० उसन्नया इति’ यतादृशानां अष्टाचाराणामयसप्रता-
पराभयो भवति, अबोधिर्धर्मप्रपञ्चभावः स्यात् । यतः प्रवचनस्य,

ओसन्नो वि वर पिहु पवयण उवभावणापरमो ॥२॥
 गुणहीणो गुणरयणा-यरेसु जो कुणइ तुल्लमप्पाण ।
 सुतवस्सिणो अ हीलइ सम्मत्त कोमल तस्स ॥३॥
 उसन्नस्स गिहिस्स व जिणपवयणतिव्वभावियमइस्स ।
 कीरइ ज अणवज्ज दढसम्मत्तस्स वरथासु ॥ ४ ॥
 पासत्थोसन्नकुशील-नायसत्त जण महाछंद ।

१ शासनस्योद्गावनाया प्रभाषनाया वद्विताया सत्या याधिरूप
 फलं भवति ननु प्रवचनहीलनाया कृतायामित्यर्थः । 'उसन्नोऽपि'
 अयसन्नोऽपि कर्मपारवश्येन शिष्यलाचाराऽपि वरे भव, यदि
 'पिहुति' पृथुपृथुतर वधास्यात्तथा प्रवचनस्य शासनस्याद्गावना
 प्रभाषना शामेति यावत्, तस्या परम प्रधानो भवति, व्याख्या
 नादिना शासनप्रभावोऽयसन्नोऽपि वरमित्यर्थः ॥

२ व्या० 'गुणहीणा इति' गुणन चारित्रादिना हानं यतावृशो
 गुणरत्नाकरैर्गुणसमुच्चै साधुभिः सार्धं य स्थकीयमात्मानं तुल्य
 करोति, यद्यपि साधव इति मन्यन्ते, तस्य पुरवस्य सत्यवस्य
 कोमलमसारमर्थात्म मिथ्यावृत्तिरित्यर्थः ॥

३ व्या० उसन्नस्सेतिः अयसन्नस्य पाप्मवस्थादिकस्य वाऽयथा
 गृहस्यस्य कीदृशस्य ? जिनगतीधकरस्तस्य प्रवचने सिद्धात्
 धर्मेण सीममाविता मतिर्यस्य नम्य जिनधम्मरागरस्यैतावृशस्या
 ऽयसन्नस्य आधवस्य वा यद्वैद्यावृत्तादि विषये, तत्समनयधं
 निष्पाप निर्दुषणमिति यावत् कीदृशस्य ? दृढसम्यक्त्यस्य नि
 षलदशनस्य कदा वैद्यावृत्त्यादि करोति ? अयस्यासु क्षेत्रकाला
 यवस्थासु ॥

४ व्या० 'पासत्थो इति' पाप्मे ज्ञानदशनचारित्राणा समीरे
 निष्ठतीति पाप्मस्य अयसन्नचारित्रविषये शिष्यलाचार कुशील
 नायशब्देन यो न भणनाद् ज्ञानधिराधक, 'सत्त जण इति

नाज्जणं तं सुविहिया सवपयत्तेण वज्जति ॥ ५ ॥

वायालमेसणाओ न रक्खइ धाइसिज्जपिण्डं च ।

आहारेइ अभिक्खं विगइ उ सन्निहिं खाइ ॥ १ ॥

सुरप्पमाणभोजी आहारेइ अभिक्खमाहार ।

नय मडलीइ भुजइ नय भिक्खं हिण्डइ अलसो ॥ २ ॥

कीवो नं कुणइ लोअ लज्जइ पडिमाइज्जलमवणेइ ।

सोवाहणो अ हिण्डइ वधइ कडिपट्टयमकज्जे ॥ ३ ॥

संसत्ता, यो यत्र यावुशो मिलति, तत्र तत्संगत्या तावुशो भवति स संनक्त इत्युच्यते यथाछद स्थकीयमस्थोष्णप्ररूपक, पतेपा स्वरूप शाश्वता सुविहिता शाभनानुष्ठाना साधयस्त पाश्वस्या दिक् सर्वप्रयत्नेन सर्वशक्त्या वर्जयन्ति तत्तद्भक्ति १ कुवन्ति चारिप्रविनाशकारित्यादित्यर्थः ॥

अथ पार्श्वस्थादीनां लक्षणानि वक्ष्यति—

२ व्या० 'वायाल इति' द्विचत्वारिंशत्संख्यायां पयणा इति आहारविषया गयेपणास्तान् न रक्षति न गालयति, आहारदोषान् निवारयतीत्यर्थः, च पुनर्धात्रीपिण्डं न रक्षति, न निवारयति 'सिञ्जति' शय्यागारपिण्डं गृण्हाति, अभोक्षणे पुनः पुनर्यि वृत्तितुर्गन्धधिस्रमुखा कारण विनाऽऽहारयति 'सन्निहिं इति' रात्राययया रात्रिरक्षितं वस्तु ग्राहति भक्षयतीत्येवशीलः ॥

३ व्या० 'सुर इति' सुखप्रमाण उद्यादारभ्याऽस्त यावदुभुङ्क्ते इत्येवशीलः, अभोक्षणं निरन्तरमाहारमशनाचारयति भुङ्क्ते, न च साधुमद्यस्या भोजनं करोति, एकाग्रयेव भोजनं करोति, न च भिक्षार्थं हिण्डति भ्रमति, गोचर्या न गच्छति अलसः सन् स्तो ये एव गृहे बहुतर गृण्हातीत्यर्थः ॥

४ व्या० 'कीवो इति' क्लीब कातगस्येन लोच वेशलृक्षेनं न करोति, 'पडिमा इति' कायोत्सर्गं कुर्वन् लज्जते जल शरीरमलं हस्तेनापनयति 'सोवाहणो अ इति' पादप्राणसहितो हिण्डति यन्नाति कटिप्रदेशे पट्टकं बोलपट्टकं 'अकज्जे इति' कार्यं विना ॥

‘गाम देस च कुल, ममाए पीढफलपडिवटो ।
 घरसरणोसु पवज्जइ विहरइ य सकिंचणो रित्तो ॥४॥
 नेह दत्तकेसरोमे जमेइ अत्थोलधोइणो अजओ ।
 वाहेइ पलिअक अइरेगप्पमाणमच्छरइ ॥५॥
 सोवेइ य सव्वराइ नीसट्ठमचेयणो न वा झरइ ।
 न पमज्जतो पविसइ निसिहियावस्सिय न करेइ ॥६॥

१ व्या० गामे इति' ग्रामे देशे अथ च कृते 'ममाए इति' मम तथा विहरति पतानि मदीयानीति ममत्वान्न पीढफलकेषु प्रतिबद्ध वर्षाकाल विनापि शपवाले तत्रभव इत्यथ 'घरसरणेसु इति' गृहाणां पुननयोनशरणे प्रसज्यनि प्रसज्जं करोति शिस्ताकारको भवतीत्यर्थं विहरति विहार करानि 'सकिंचणो सि' सुवर्णादिद्रव्यसहितं सन् अहं रिक्कोऽस्मि, द्रव्यरहितो निमग्न्याऽस्मीति लाकानामग्रं वक्ष्यति ॥

२ व्या० 'नह इति' भवा दन्ता केशा मस्तकसम्बन्धिनो भ्राजि शरीरसम्बन्धीनि च, एतेषां द्रव्यं तानि'जम इति' भूयति अत्योलशब्देन बहुपानीयेन धावनं दस्तपादादीनां यस्यैतादृश 'अजअसि' अयतनया युक्तं वाहेइयसि' वाहयति गृहस्थवदुपभुङ्क्षते पश्यद्गृह मध्यव्यतिरेकप्रमाणं प्रमाणानिरिक्तं सस्नारकासरपट्टाधिक्यमास्तरति सुखशय्यां करोतीत्यर्थः ॥५॥

३ व्या० 'भोवइय इति' स्वपिति शयनं करोति सयस्या रात्रौ रात्रिप्रहरचतुर्थेऽपीत्यर्थं निमग्नं निर्भ्रमचेताम्वेतनारहितं वाप्यन् शयनं करोतीत्यर्थः, 'न वा झरइति' रात्रौ गुणनादिकं स्वाध्यायं न करोति रात्रौ रजोहरणादिना भूमिमग्रमाजयन्मुपाधये प्रविशति नैपथिकीं सामाचार्यं प्रवेशसमयं, निर्गमनसमये वा अथियकीं न करोति ॥

१ पायपहे न पमज्जइ जुगमायाए न सोहए इरिय ।
 पुढवीदगअगणिमारुअ-वणस्सइतसेसु निरविक्खो ॥७॥
 संव थोव उवहिं न पेहए न य करेइ सज्झाय ।
 सदकरो झझकरो लहुओ गणभेयतत्तिल्लो ॥८॥
 खित्तोईय भुजइ कालाईय तहेव अविदिन्न ।
 गिणहइ अणुइयसूरे असणाई अहव उवगरण ॥९॥
 ठव्णकुले न ठवेइ पासत्थेहिं च सगय क्खणइ ।
 निच्चमवज्झाणरओ न य पेहपमज्जणासीलो ॥१०॥

१ व्या० पायपहे इति' पहेति पथि मार्गे व्रजन, प्रामसीम्न
 प्रविशन् निस्सरन् वा न पादौ चरणौ प्रमाजयति "युगमाया"।
 युगप्रमाणाया भूमौ इर्या न शोधयति, पृथ्वी शब्देन पृथ्वीकाय,
 दगशब्देनापकाय अगणिशब्देन सेजस्काय मारुतो वायुकाय
 घनरूपतिक्कायसकायश्च, यतेषु पदसु जीवनिकायेषु निरपेक्षोऽ
 पेक्षारहितो विराधयन् शङ्कते इत्यर्थः ॥

२ व्या० सख इति' सर्वस्तोकमप्युपधि मृत्वचक्षिकामात्रमपि
 न प्रेक्षते, न प्रतिलेखते, न च करोति स्वाध्याय वाचनादिक
 रात्रौ शयनामन्तर गार्ह शब्द करोतीति, झझशब्दन कलहस्तं
 करोतीति, लघुको जलु गम्भीरो न गुणयुक्त, गणस्य मघाटकस्य
 भेद भेदकरणे 'तत्तिल्लोत्ति तत्पर ॥

३ व्या० खित्तोईय इति' प्रोशब्दादुपरिक्षेप्रादानोत्तमाहार य
 दाहरेत्तत्तक्षेप्रातीत कालातीतमिति यदानीताहार प्रहरप्रयान्तर
 भक्षयति, 'अणुइय सूरे इति अनुदगते सूर्ये गृण्हाति, सूर्यादियात्रप्रथ
 ममाहार गृण्हाति, अशनादिक, अनुविधमाहार, अथचोपकरणं य
 स्नादि, एवविध पार्श्वस्थादि कण्ठते इत्यर्थः ॥

४ व्या० ठव्णकुले इति व्यापनाकुलानि वृद्धग्लानादीनामतोष भक्ति
 करानि तानि न स्थापयति न गच्छति, निष्कारणं तत्राहारार्थं
 गच्छतीत्यर्थः, च पुन पार्श्वस्थेऽन्नचारे सार्द्धं सगन मैत्र्य करोति,

११५ य दवदवाप मूढो परिभवइ तह य रायणिण ।
 परपरिवाय गिणहइ निट्ठुरभासी विगहसीलो ॥११॥
 विज्जं मत जोग तेगिच्छ कुणइ भूइकम्म च ।
 अक्खरनिमित्तजीवी आरभपरिग्गहे रमइ ॥ १२ ॥
 कज्जेण विणा उगाह- मणुजाणावेई दिवसओसुअइ ।
 अज्जिबलाभ भुज्जइ इत्थिनिसिज्जासु अभिरमइ ॥१३॥

नित्य निरन्तरमपद्याने रतस्तत्पर न च प्रेक्ष्य दुष्ट्या
 विलाक्यवस्तुनो ग्रहणे प्रमाजना रजोहरणादिकेन प्रमाज्यं य
 स्तुनो भूमौ स्थापन, तच्छीलस्तदाचरणस्वभावो नेत्यर्थ ॥

व्या० 'रीयइ य इति' गच्छति दवदवाप इति' मत्पर
 मूल सन पराभवति तद्वय इति तथा 'रायणिपसि' ज्ञानादिगु
 णरमैरधिका धृष्टास्तान्, ते सह स्पन्दत इत्यर्थ, परेषा परि
 वायोऽवर्णैवाहस्त गृण्हाति निट्ठुर कठिन भावत, इत्येवशील,
 विक्रया राजक्याद्यास्तासा शील स्वभावो यस्य स ॥

व्या० विज्ज इति विणा देवाधिष्ठिता मत्र देवाधिष्ठित
 योगमदुशयीकरणादि 'तेगिच्छ' इति, रोगप्रतिक्रिया करोति, च
 पुनर्भूतिक्रमेति रक्षाधर्मिमंत्रय गृहस्थेभ्य समपयति अन्तरशब्देन
 हेतुकानामभरविद्याप्रदानं, निमित्त शुभाशुभबोर्लम्बलन प्रका
 शान तेन जीयतीत्येवशील आरम्भ पृथिव्याद्युपमह परिग्रहो
 ऽधिकोपकरणभर्णं तत्र रमते तत्रासक्त इत्यर्थ ॥

व्या० कज्जेण इति' कार्येण विना निरयकमित्यर्थ, अथ
 ग्रहं स्थित्यधमनुज्ञापयति गृहस्थाना भूमिका ज्ञापयित्वा मुञ्चती
 त्यर्थ, दिवसे स्थिति निद्रा कराति आर्यिकाया लाभ माध्वो
 लब्धमाहार भुनक्ति, स्त्रीणां निपणा आसनानि, तत्राभिरमते
 स्त्रीणामुत्पानानन्तर तत्कालमेव तत्र तिष्ठनीत्यर्थ ॥

‘उच्चारे पासवणे खेले सिंघाणए अणाउत्तो ।

सथारगणवहीणं पडिक्कमइ सवासपाउरणो ॥ १४ ॥

नं करेइ पहे जइणं तलिआणं तह करेइ परिभोग ।

चरइ अणुवळ्ळावासो स पक्खपरपक्खओमाणो ॥ १५ ॥

संजोअइ अ बहुअ इगालसाधूमग अणट्ठाए ।

भुज्जइ रूपवलट्ठा न धरेइ अ पायपुछणय ॥ १६ ॥

अट्ठमछट्ठचउत्थ सवच्छरचाउमासपक्खेसु ।

व्या० ‘उच्चारे इति’ उच्चारो मल्लस्तत्र, प्रखयण मूय तत्र तत्परिष्ठापने इत्यर्थ, खेलशब्देन श्लेष्म तत्र ‘सिंघाणपत्ति’ ना निष्कामलेशनायुक्तोऽवसायधान अयतनया तत्परिष्ठापक इत्ययं संस्कारकस्योपरि स्थित एव प्रतिक्रमण करोति कीदृश ? वासो यत्र तस्य प्रावरण प्रकर्षेण येष्टुन, तेन सह वसमान, अथवा स इति भिन्न पद वा अथवेत्यर्थ, सप्रावरण इति विशेषणम् ॥

व्या० ‘न करेइ इति’ न करोति पयि मार्गे यतना तलि याणति’ पादतलरक्षकाणां पादत्राणभेदानां परिभोगमुपभोग करोति धरति गच्छति ‘अणुवळ्ळावासे’ वयाकालेऽपि विहार करोति, स्वपश्माणां साधूनां मध्ये परपक्षाणामभ्यदर्शना मध्येऽपमाने सति अयोग्य विचारयनीत्यर्थ ॥

व्या० ‘संजोअइ इति’ सयाज्जयति भिन्नभिन्नस्थितानां द्रव्याणां आस्थादार्थं सयोगं करोतीत्यर्थ, अतिपटुक भुक्ते इगाल शब्देन समीचीन भक्तादि रागबुद्ध्या जेमति, ‘साधूमगं इति’ अनिष्टभयतादिमुत्तविकारेण जेमति, ‘अणट्ठाए इति’ क्षुधावेदनीय चैयानृष्यादिकारण विना भुज्जइति’ भोजनं करोति, किमर्थं ? रूपवलनिमित्त इति ‘न धरेइति’ न धारयति च पादप्रोक्षणकम् ॥

व्या० ‘अट्ठम इति’ अष्टम तप पण तपश्चतुर्थं तपश्च न कराति, कस्मिन् कस्मिन् दिने ? तदाह—सावत्सरिके परणि अष्टम चातुर्मासिके पण्ठे, पक्षे पक्षद्विषसे चतुर्दशीदिने चतुर्थे तपो,

न करेइ सायबहुलो न य विहरइ मासकप्पेणं ॥१७॥
 नीय गिण्हइ पिंड एगागि अछ्छए गिहत्थकहो ।
 पावसुआणि अहिज्जइ अहिगारो धोगगहणम्मि ॥१८॥
 पैरिभवइ उग्गकारी सुद्ध मग्ग निगूहए वालो ।
 विहरइ सायागुरुओ सजमविगलेसु खित्तेसु ॥ १९ ॥
 उग्गाइ गाइ हस्सइ असंबुडो सया करेइ कदप्प ।
 गिहिकज्जचित्तगोवि य उसन्ने देही गिण्हइ वा ॥२०॥

न करोति, कीदृश सन्तापेन बहुउ सुखशील मन न च
 विहरति विहारं न करोति मासकल्पेन मानकल्पमयादया शो
 षकाले सत्यपि क्षेत्रेऽर्थ ॥

व्या० 'नीय इति' नीय नित्यमेतस्मिन् गृहे पतायान् प्राह
 इति नियतिपूर्वक पिण्डं गृह्णाति, एकाकी 'अच्छए इति' तिष्ठ
 ति, समुदाये न तिष्ठति, गृहस्थानां कथाप्रवृत्तेष्वत्र तां गृहिप्रवृत्तिं
 करोति, पापश्रुतानि उपातिर्वैदधानि अहिज्ज इति' अधीते पठ
 ति, अधिकारं कराति, लोकशब्देन लोकानां मनांसि तेषां ग्रह
 णे रजने धर्मीकरणे इति यावत् ॥

व्या० परिभवइति' पराभवति, कान् ? उग्रकारिण उग्रविद्वा
 रिणामुपग्रहं करोतीत्यर्थः शुद्ध निर्वृणं मग्गति मोक्षमार्गं
 निगूहयस्याच्छादयति वालो मूलं विहरइति' विचरति साया
 गुरुआति माते सौह्ये गुरुरेव गुरुकाऽर्थान्त्वयपद इ यथ वथ
 विहरति' संयमयिकल्पु सुखाधुमिरनधियासितेषु क्षेत्रेषु ॥

व्याख्या—उग्गाइति उग्रतया महता शब्देन 'गाइति गायति,
 हसइति' हसति असंबुतो विस्मितमुख 'सया इति' सदैव
 कदप्प इति कदपोंहोपका प्रवृत्तिं करोति, अपि चेति समु
 दये गृहिकायवित्तक अवसन्नाय वदति यथादि, गृह्णाति च
 तस्मात् ॥

धम्मकहाओ अहिज्झइ घराघर भमइ परिकहतो ।
 अगणणाइपमाणेण य अइरित्त वहइ उवगरण ॥२१॥
 वारस काइयत्ति य तिन्नि य उच्चारकालभूमीओ ।
 अतो वहिं च अहियासि अणहियासे न पडिलेहे ॥२२॥
 गीयत्थ सविग्ग आयरिय मुअइ वलइ गच्छस्स ।
 गुरुणो अणापुच्छा ज किंचि वि देइ गिण्हइ वा ॥२३॥

१ व्या० 'धम्मकहाओति' धर्मकथा अधीते भणति, जनचित्तर
 जनार्णमि-पर्य, च पुन परिकययन धर्मकथा कथयन गृहादृष्टं
 भ्रमति गच्छति, गणनया साधूना चतुर्दशसहस्रयाया साधीना च
 पञ्चविंशतिसहस्रयाया उपकरणानि, प्रमाणेन यद्बुद्ध कल्पते सो
 लपट्टकादीना माम तस्मादतिरिक्तमधिक सख्यया प्रमाणेन सो
 पकरण वहति धारयति ॥

२ व्या० 'वारस इति' द्वादशसहस्रया काइयत्ति लघुनीतियोग्या
 स्थण्डिलभूमय 'तिन्नियति तिन्न उच्चारकालग्रहणयोग्या स्थण्डि
 लभूमय, पथ सर्वा अपि नत्तविंशतिसहस्रया स्थण्डिलभूमय,
 उपाश्रयस्यान्तर्मध्येऽथ वहिश्च अहियासित्ति' यथाप्यासितु शक्य
 म्ते तदा दूरे योग्या 'अणहियासेत्ति' इक्षितु न शक्यते सा
 योग्या समीपयत्तिनी पतावुशी भूमिका न प्रतिद्वेष्टति नाप
 लोक्षयति ॥

३ व्या० 'गीयत्थ इति' गीतार्थ सूत्रज्ञातार 'सविग्गंति' मोक्षा
 भिलाषिण पतावुश 'आयरियति' स्वकीय धर्माचार्य 'मुअइत्ति'
 मुञ्चति नि कारण त्यजति 'वलइत्ति' वलति सम्मुखमुत्तर ददा
 ति, 'गच्छस्सत्ति' सम्मुदायम्य शिक्षा ददत सम्मुख वदतीत्यय,
 गुरुननापृच्छथ गुर्वाज्ञा विनेत्यर्थ यत्किञ्चिद्वस्तु वस्त्रादि ददाति
 परस्मै, याऽपथा गृह्णाति स्वय परस्मात् ॥

'गुरुपरिभोग भुञ्जइ, सिज्जासथारउवगरणजाय ।
 किच्चियतुमति भासइ अविणीओ गविओ लुद्धो ॥२४॥
 गुरुपच्चवखाणगिलाण-सेहवालाउलस्स गच्छस्स ।
 न करेइ न य पुच्छइ निद्धम्मो लिंगमुवजीवी ॥२५॥
 पैहगमणवसहिआहार-सयणथडिल्लविहिपरिठवण ।
 आयरइ नेन जाणइ, अज्जावट्ठावण चेव ॥ २६ ॥

१ व्या० 'गुरु इति' गुरुपरिभोग्य गुरुणा परिभोग्यं भोक्तुं योग्यं
 स्वयं भुज्जित, शय्या शयनभूमि सस्तारकस्तुणादिमय, उपव-
 रणानि वस्त्रकवचम्वलप्रमुखाणि, तेषां जात समुदायस्त गुरुभि-
 र्भाषित सन् 'किच्चियतुमति' किं स्वमिति तुकारेण भाषते, न
 तु भगवन् इति बहुमानपूर्वक अधिनीत सन् गर्वित सन् लुब्ध
 इति विषयादिषु लम्पट सन् एवं भाषते इत्यर्थः ॥

२ व्या० 'गुरु इति' गुरुप्रत्याख्याना अनशनादित्ये वारका,
 गलानां रोगिण सेहति' नवदीक्षिता 'याणांति' लघुक्षुस्त्वया
 पतैराहु-स्य भूतस्य गच्छस्य समुदायस्य न करोतुपेभते यैया
 युयादि स्वयं नैव पृच्छति परशास्त्रारमह किं करोमीति निद्ध-
 म्मा इति' धर्मेरहित सन् लिंगस्य वषमात्रस्यापजीवो उपजीवक
 लिङ्गेनाजीविकावारीत्यर्थः ॥

३ व्या० 'पहगमण इति' पथिमार्गे गमन, वसहिति उपानय
 स्थित्यर्थ, आहारशब्देनाहारग्रहणं शयन, थण्डितशब्देन स्व
 पिष्टशोधनं पतपा पदानां यो विधिस्त, 'परिट्टवणति' अशु-
 द्धभक्तादीनां परिष्ठापने त्यजन, पठरस्यै जानन्नपि निर्द्धर्मतया
 नाप्रियते, अथवा नैव जानाति, अज्जा शब्देन साध्यो तस्या
 यदावण इति' लोकभाषया 'वसतिवु' तदपि न जानाति 'चेव
 इति निश्चयेन ॥

संच्छदगमणउट्ठाण-सोअणो अप्पणेण चरणेण ।
 समणगुणमुक्कजोगी बहुजावखयकरो भमइ ॥२७॥
 वंच्छिव्व वायुपुन्नो परिभमइ जिणमय अयाणतो ।
 थद्धो निव्विघ्नाणो न य पिच्छइ किंचि अप्पसम २८॥
 संच्छदगमणउट्ठाण-सयणो भुज्जई गिहीणं च ।
 पासत्थाइठ्ठाणा हवति एमाइया एए ॥ २९ ॥

इति उपदेशमालागाथोक्तलक्षणसर्वपार्श्वस्थाद्यसयतवदन
 एव सभाव्यते, नतु किञ्चिद्विरागकदेशपार्श्वस्थादियन्दने ।
 यदुक्तं-चैत्यवन्दनकुलके तदधिकारे—

१ व्या० 'संच्छद इति' स्वेच्छया गमनमुत्थानमूची भवन 'नोभ
 णोनि शयनं यस्यैतावुश, अप्पणेणत्ति' आत्मना वह्निपतेना
 चरणेमाचारेण गच्छति, अमणगुणा ज्ञानादयस्तेषा मुक्तो योगो
 व्यापारो येन स, बहुजीवाना बहुप्राणिना क्षयइरो विनाशकर
 पतावुशो भ्रमति ॥

२ व्या० 'वंच्छित्ति' यस्तिरिव वायुपूर्णं, यथा वायुपूर्णा यस्ति
 दृतिरुत्फुल्लो वृक्षते, तथा गर्हेण भृत मन् एभिन्नमण करोति,
 जिनाना मत रागादिगोपीयधमजानन् मन् स्तब्धोऽनम्र सन्
 निर्दिशानो ज्ञानरहितो न च प्रेक्षते किञ्चिल्लयलेशमपि आत्मना
 सम तुरये, पतायता सर्वानपि तृणसमान् गणयतीत्यर्थ ॥

३ व्या० 'मंच्छद इति' स्वेच्छया गमनोत्थानशयन, अस्य विशे
 षणस्य पुनरुपादान गुर्वाक्षा विना गुणप्राप्तिन भवतीति एयाप
 नार्थ, च पुन 'भुज्जइत्ति' भोजन करोति गृहस्थाना मध्ये, पाण्य
 स्थादीना स्थानकानि पते पूर्वाक्तानि पाण्यस्थादीना लक्षणानि
 भवन्तीत्यर्थ ॥

जे लोयुत्तमलिंगा लिंगिअ देहानि पुष्पतवोल ।
 आहारुम्म सव्व जल फल चेव सच्चिन ॥१॥
 भुजति थीपसग ववहार गथसगह भूस ।
 एगागित्तवभमण सच्छद चिच्छिअ वयण ॥२॥
 चेइअमठाइवास वसहोसु वि निच्चमेउ सठाण ।
 गेअ निअचरणाण अच्चावण कणयकुसुमेहिं ॥३॥
 तिविह तिविहेण्णेअ मिच्छत्त जेहिं वज्जिअ दूर ।
 निच्छयथो ते सद्धा अन्ने उण नामओ चेउ ॥४॥

अत एव—

सेसा मिच्छदिष्ठो गिहिलिगकुलिगदवरलिंगेहिं ।
 इत्यत्र ब्रह्मलिङ्गिनोऽनन्तरोक्तलक्षणा एव ग्राह्या । नतु
 सिञ्जातरपिण्डादि कियदोपदृष्टितदेशपार्श्वस्थास्तेषां हि
 सातिचारचारित्र्यसदृभावेऽपि मिथ्यादृष्टित्वे प्रोच्यमाने
 महत्याशातना स्यात् । न च सातिचारचारित्र्यत्व तेषां
 मसिद्ध । यदुक्तं श्रीप्रवचनसारोद्धारसूत्रश्रुतौ, एतेषु पार्श्वस्थ
 सर्वथंवाचारित्र्यिण केचिन्म यन्ते, तत्तु न युक्तं प्रतिभा
 ति यतो यत्रैकान्तेन पार्श्वस्थोऽचारित्र्यी स्यात् तदा स
 यतो देशतश्चेति विकृतपक्षयकृत्यनमसङ्गत स्यात् च
 रित्राभावस्योभयत्रापि तुल्यत्वात् । तस्माज्जायते पा
 र्श्वस्थस्य सातिचारचारित्र्यसत्तापि । यतो निशीथचूर्णावपि
 पासत्थो अच्छइ सुत्तपोरिसिं अत्थपोरिसिं वा न
 करेइ । दसणाइआरेसु वट्टइ । चारित्ते न वट्टइ, अ-

इआरे वा न वज्जेइ । एव सत्थो अच्छइ पासत्थोत्ति ॥

एतावता चास्य न सर्वथा चारित्राभावोऽवसीयते ।

इति प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ । अत्र च निशीथवृणौ—

चारित्ते न वट्टइ ।

। इति सर्वपार्श्वस्थग्रहणं ।

‘अइआरे न वज्जेइ’

इति च देशपार्श्वस्थग्रहणं संभाव्यते । पार्श्व-
स्थ च केचिदचारित्रिण मन्यन्ते । इति वचनादवसन्ना
दीना सुतरा चारित्रसद्भावो निर्णीयते । सर्वथा चा-
रित्राभावे च तेषामागमोक्त कारणे जाते वक्ष्यमपि ते-
षां न सङ्गच्छते । नहि स्वापि महत्यपि कारणे परती-
र्थिकानां वक्ष्यत्व सिद्धान्ते प्रनिपादितम् । तथा
श्रीओघनिर्मुक्तौ—

‘एस गमो पचण्हवि नोयाईण गिलाणपडिअरणे ।

फासुअकरणनिकायणकहणपडिकामणा गमण ॥१॥

इत्यत्र पार्श्वस्थादीना ग्लानत्वे प्रतिजागरणं सवि-
ग्नविहारं प्रत्यभ्युत्थितत्वे मति साधुना मङ्गादकरणं च ।

१ व्या० एष गमः’ एष परिचरणविधिः ‘पचण्हवि पञ्चानामपि
वैपामत आह—‘नियाईण’ आदिशब्दात् पासत्योमणकु-
लीलसंसत्ताण, ‘गिलाणपडिअरणे’ति ग्लानप्रतिचरणे एव वि-
धिः ‘फासुअकरण’ति यदुत फासुवेन भक्तादिना प्रतिचरणं कार्यं
‘निकायण’ति निकाशनं करोति, यदुत दृढीभूतेन स्वया यदह
ग्रथोमि तत्कर्तव्यम् कहण’ति धमकयाया, यद्वा ‘कहण’ति लो-
कस्य कथयति—किमस्य प्रसजितस्य शक्यतेऽशुद्धेन कर्तुम् ?
‘पडिकामण’ति यत्तमो ग्लानं प्रतिष्ठापयति तस्मात्स्यानाम्रियसंत
इति यावत् ततः स्यानात् ‘गमण’ति तं ग्लानं गृहीत्या गमनं करोति

नहि तेषा मिथ्यादृष्टित्वे सति सम्भवति इति । श्रीउप
देशमालायामपि—

‘एगागी पासत्थो सच्छदो ठाणवासि ओसन्नो ।
दुग्गमाईसजोगा जह वहुत्था तह गुरू इति ॥१॥

अत्र द्विकादियोगा गुरवो बहुदोषा । पदानां वृद्ध्या
दोषवृद्धे ।

गच्छगओ अणुओगी गुरुसेत्री अनियओ गुणाउत्तो ।
सजोएण पयाण सजमआराहगा भणिया ॥ १ ॥

अत्र गच्छगतो न एकाकी । अनुयोगी न पार्श्वस्थो
गुरुमेत्री न स्वच्छद । अनियतरामी न नित्यरामी ।
आयुक्तो नाऽवसन्न । अत्र च पदानां वृद्ध्या गुणवृद्धिः ।
अत्र गच्छगतत्वादिपदचतुष्क्रयोगेऽनुगोमित्यायुक्तत्वयो
रन्यतरस्यायोगे पार्श्वस्थत्वावमन्नत्वरस्य वा भावेऽपि

१ व्याख्या—एगागीति एकाकी धर्मव्यवशिन्यरहित १ पा
श्यस्थो ज्ञानादीना पार्श्ववर्ती २ सच्छदाति गुणाङ्गाहित ३
स्थाने एकस्मिन्नेव स्थाने वसतीति स्थानयामी ४ ‘आमन्ना इति
प्रतिक्रमणादिक्रियाशिविलः ५ एतेषा दोषाणां मध्ये द्रष्टादिस
योगा, द्वौ दोषौ, त्रयो दोषा इत्यादौ दोषा, पञ्च दोषा, षष्ठ
मिलिता ‘जह इति’ यथा यस्मिन् पुरुष बहवो भवन्ति ‘तह
इति’ तथा स गुरुविराधको भवतीत्यर्थः ॥

२ व्याख्या—‘गच्छ इति गच्छगतो गच्छमध्ये तिष्ठति, अणुओ
गीति’ अनुयोगो ज्ञानाद्यामेव न तत्तद्व्यवधानं, गुरुमेधाकारक
अनियतयासी मासकल्पादिना विहारकारी आयुक्त प्रतिक्रमणा
दिक्रियाया, एतेषा पञ्चपदानां सयोगेन भयमस्य चारित्र्यस्यारा
धका भणिता, यत्रैते गुणा बहवः स विशेषेणाराधक इत्यर्थः ॥

मयमाराधकत्वं भणना, भणितमेव पार्श्वस्थादीनामपि
धारित्रित्वम् । श्रीजीतकल्पभाष्ये—

तथा—पासत्थोसन्नाण कुशील—ससत्तनीयवासीण ।

जो कुणइ ममत्ताई परिवारनिमित्तहेउ च ॥१॥

तस्स इम पच्छित्त० ॥२॥

अह पुण साहम्मिच्चा सजमहेउ च उज्जमिस्सति वा ।

कुलगणसघगिलाणे तप्पिस्सति एव बुद्धी तु ॥३॥

एव ममत्तकरेंते परिवालण अह व तस्स वच्छल्ल ।

दढ आलवणचित्तो सुज्झति सवत्थ साहू तु ॥४॥

इति श्रीजीतकल्पस्य भाष्ये पार्श्वस्थादीनां ममत्वादि
ममायं परिवारो भविष्यतीत्यादिकारणरेव निषिद्धं ।
साधर्मिकत्वादिकारणस्तु अनुमतमेव । यच्च श्रीमहानि-
शीये सुमतिश्राद्धस्यानन्तससारित्वमुक्तं, तन्न कुशील-
संसर्गमात्रजनित, किन्तु नागिलनाम्ना आत्राप्रतियोधने
ऽपि शुद्धचारित्रिमदुभावेऽपि तादृक् कुशीलनिद्वंधस-
परिवारस्य सचित्तोदकपरिभोगादिवहुदोषदुष्टस्यैकान्त-
मिथ्यादृष्टेरभव्यस्य ज्येष्ठसाधो. पार्श्व दीक्षाग्रहणेन,
'जारिसउ तुम अबुद्धि उ तारिसो सोवि तित्थयरो'
इति श्रीतीर्थकराशातनाकारित्वेन च वेदितव्यम् । किञ्च-
यदि पार्श्वस्थादीनां लिङ्गधारित्वमेवेष्ट स्यात् । तदा "दग
पाणं पुष्पफलमित्यादि " पूर्वोक्तोपदेशमालागाथापच
केन लिङ्गमात्रधारिणा लक्षणानि ।

पालमेसणाओ" इत्यादिपूर्वोक्तगाथासमुदायेन च पार्श्व
दिस्थानादि कुत पृथक् पृथक् प्रतिपादितानि ततोऽप्यमाशय ।
गपाण पुष्पफल अणिसणिज्ज गिहत्थकिच्चाइ ।

भजया पडिसेवती जइवेसविडवगा नवर ॥१॥ "

इत्यादि लक्षणभृतो ब्रह्मलिङ्गिनोऽस्यता एव । "या-
पालमेसणाओ न रत्नइ" इत्यादि पार्श्वस्थादिस्थानानि
पुन पुन सेवमान पश्चात्तापमुक्तो गुरो पुरस्तदनालोचय-
न् शनैः शनैः कियता कालेनासयतो भवति । न चायमर्थः
स्वमनीषिकयोर्व्यते यदुक्त श्रीरूपेऽपि तृतीयस्वप्ने—

एस्तणदोसे सीअइ अणाणुतावी न चेव विअडेइ ।

नेव य करेइ सोधि न य विरमइ कालओ भस्से ॥१॥

अत्र धृतिः एषणादोषेषु सीदति । तद्दोषवृष्ट भक्त-
पान गृण्हातीत्यर्थः, पुर कर्मादिदोषवृष्टाहारग्रहणेऽपि न
पश्चात्तापयान् । न चाशुबाहारग्रहणाद्विरमति । न विक्र-
दयति गुरुणा पुरत स्वदोष प्रकाशयति । विक्रदयति वा
गुरुदत्त प्रायश्चित्तं न करोति । एव कुर्वन् क्रियतामपि का-
लेन चारित्र्यात् परिभ्रश्येदिति । ततो आचक्षते—

'गुणाहिण वदण्य छउमत्थो गुणागुणे अयाणतो ।

वदिज्जा गुणहीण गुणाहिय वावि वदावे ॥१॥

व्या० इहोत्सगत गुणाधिके साधौ वन्दनं कतव्यमिति वा
क्यशयः, अयं चार्यः भ्रमणं वदेतेत्यादिग्रन्थात्सिद्धः, गुणहीन
॥ प्रतिषेधः पश्चान्न कृतिकर्मत्यादिग्रन्थाद् इदञ्च गुणाधिकत्वं
गुणहीनत्वं च नाप्यतो दुर्विशयम्, अनङ्गग्रन्थस्तत्त्वतो गुणागुणान्
आत्मानं न भवति न भजानन् 'अनयगच्छन् किं कुर्यान् ? वदेत
या गुणहीनं कश्चित् गुणाधिकं चापि वदाम्येत ॥

इत्यावश्यवचनप्रामाण्यात् कालोचितयतनया य
तमाना यतयो गुणाधिकत्वात् श्राद्धानां वन्द्या एव । ननु
न वय सर्वथा साधूनामभाव वदाम् । किन्तु मा पार्श्व-
स्थादयोऽभूवन् मा तद्वन्दनदोषश्चाभूत्, इति न वन्दा
महे । तर्हि जात युष्माकमप्याषाढाचार्यशिष्यवदव्यक्त-
निहवत्वं । यथा च पार्श्वस्थादिवन्दनदोषात् भीयते ।
तथा—

माणे १ अत्रिणय २ खिंसा ३ नीअगोअ ४ अवोहि
५ भवबुद्धी ६ अनमते छद्दोसा ॥

इति साध्वन्दनजनिताद्योघ्यादिदोषेभ्यः कसा-
न्न भीयते, ततो मोक्षार्थिन् । सकलसङ्गप्रमाणी
कृत मार्गमवगणय्य साम्प्रतमेवास्मदादिदृष्टचरेणाम्राह्म-
नामधेयेन केनापि पुरुषापशब्देन साधूनामुपरि जातमत्सरेण
निजकुमतिपरिकल्पितेषु च वचनेषु मा कर्णं देहि । यत —
श्रीउपदेशमालाया,

निश्चगमइ विगप्पिअ चित्तिण सच्छदबुद्धिरडणं ।
कत्तो पारत्तहिअ कीरइ गुरुअणुवएसेण ॥१॥

इति ॥ तथा धृष्टभाष्ये—

१ व्याख्येय— नियगमइ इति' निजकर्मत्वा स्वकीयबुद्ध्या विक-
ल्पित स्पृष्टावलोकन सूक्ष्माय गोचर, तेन स्वकीयमतिकल्पनयेत्य-
र्थः, स्यच्छदबुद्धिरचितेन स्यत-प्रमतिचेहितेनेत्यर्थः । कत्तो'
इति कुत 'पारत्त' परत्र परे लोके हितमात्मनो हित 'कीरइ'
इति त्रियते ? गुरुयनुपदेशत उपदेशाऽयोग्येन गुरुकर्मणि
भाष्य, स्पृष्टावारिण परत्र हित न प्राप्नुवन्तीत्यर्थः

ससिज्जइ निअकिरिआ दूसिज्जइ सयलसघववहारो
कत्तो इत्तो वि परावि माणणा हदि सघस्स ॥१॥

उप्पन्नससया जे सम्म पुछति नेव गोअत्थे ।

चुक्कति सुद्धमग्गा ते पल्लवगाहि पडिच्चा ॥२॥

जो मोहकलुसिअ-मणो, कुणइ अदोसे वि दोससकप्प
सो अप्पाण वच्चइ पेशावमगोवणिसुउव्व ॥ ३ ॥

अवसउणकप्पणाए सुदरसउणो (वि) असुदर फलइ ।
इअ सुदरावि किरिआ असुहफला मलिणहिअयस्स ॥

इति । न च शासने केषांविदोषान् दृष्ट्वा
सर्वेषा सदोषत्वमारोपयितुं युक्तं, यतो वृष्टवृभाष्ये—

जो जिणसघ होलइ सघावइवस्स दुक्कय दट्ठु ।

सव्वजणहीलणिज्जो भवे भवे होइ सो जीवो ॥ १ ॥

जइ कम्मवसा केई असुह सेवति किमिह सघस्स ।

विट्ठालिज्जइ गगा कयाइ किं कागसव्वरेहिं ॥२॥

जो पुण संताऽसते दोसे गोवेइ समणसघस्स ।

विमलजस किच्चिकलिओ सो पावइ निव्वुइ तुरिअ ॥३॥

जह कणरक्खणहेउ रन्निवज्जइ जत्तथो पलालपि ।

सासणमालिन्नभया । तहा कुसीलपि गोविज्जा ॥८॥

इति । तथा—ननु पाश्चत्यादीना वदत्वे, कथं पाम
त्यो ओस-नो इत्यादिवाक्यै मत् न विरोध, उच्यते—

स उपदेशाद्वैस्थादोनामुक्तयुक्त्या वन्द्यत्वमवन्द्यत्व चा
स्ति । आगमवाक्यानि च नयवाक्यप्रमाणवाक्यत्वेन
द्विधाऽपि भवति । यतः श्रीउपदेशमालाया—

नोणाहिच्यो वरतर हीणो वि हु पवयण पभावतो ।
नयदुक्कर करितो सुट्ठु वि अप्पागमो पुरिसो ॥१॥

श्री आवश्यक—

नाण मुणेह नाण गुणेह नाणेण कुणउ किच्चाइ ।
भवससारसमुह नाणी नाणेण उत्तरइ ॥ १ ॥

तथा भक्तपरिज्ञा प्रकीर्णके—

दसणभट्ठो भट्ठो न हु भट्ठो होइ चरणपढभट्ठो ।
सिज्झति चरणरहिआ दसणरहिआ न सिज्झति ॥१॥

तथा श्रीआवश्यक—

दसारसीहस्स य सेणिअस्स पेढालपुत्तस्स य सच्चडस्स
अणुत्तरा दसणसपया तथा विणा चरित्तेणऽहर गइ गया
तथा श्री आवश्यक—

१ व्याख्या--‘माणाहिओ इति’ शानेनाधिक पूर्णो ज्ञा
नाधिको वरतर श्रेष्ठ, हीनोऽपि चारित्र्यक्रियाहीनोऽपि हु नि
श्चित प्रवचन जिनशासन प्रभावयन्, एतादृश क्रियाहीनोऽपि
शानी श्रेष्ठ इत्यर्थ, ‘न य इति’ न च भट्ठो दुष्कर मानक्ष
पणादि कुर्वन् सम्यक्प्रकारेण ‘अप्पागमोत्ति’ अल्पश्रुत पुरुष
क्रियायानपि ज्ञानहीनो न श्रेष्ठ इत्यर्थ ॥

इय नाणचरणरहिओ सम्मद्धिद्वी वि मुखदेस तु ।
पाउणइ नेव नाणाइसजुओ चेव पाउणइ ॥ १ ॥

तथा श्रीउत्तराध्ययने—

नाण च दसण वेव चरित्त च तवो तहा ।
एस मग्गुत्ति पण्णत्तो जिणेहिं वरदसिहिं ॥ १ ॥

श्री आवश्यके—

नाणं पयासग सोहओ तवो सजमो अ गुत्तिकरो ।
तिण्ह पि समाओगे मुखो जिणसासणे भणिओ ॥ २ ॥

इत्यादिषु क्वचित्केवलस्य ज्ञानस्य क्वचिद्दर्शनस्य
क्वचिद्वारिन्नस्य क्वचित्तत्त्वस्य क्वचिज्ज्ञानदर्शनचा-
रिन्नतपसां च मोक्षसाधनत्वं प्रतिपाद्यते । न चात्र क-
कञ्चिद्विरोधः, न चापि मतिमतामत्र मतिमोहः कर्तुं यु-
क्तः । आगमे हि कानिचित् एकैकाशग्राहकतया नयया-
क्यानि भवन्ति, कानिचिच्च सपूर्णार्थग्राहकतया प्रमाण-
याक्यानि, अत एवातिनिपुणमतीनामेव भगवदाज्ञा अव-
गन्तुं शक्या । यदावश्यके—

झाइजा निरवज्ज जिणाण आण जगप्पईवाण ।
अनिउणजणदुन्नेय नयभगपमाणगमगहण ॥ १ ॥
तथा— पुब्बावरेण परिभाविज्जण सुत्त पयासिअव्वत्ति
ज वयणपारतत एअं धम्मरिथणो लिङ्ग ॥ १ ॥

ततश्च पार्श्वस्थादीनां क्वचिदवयवमेव प्रतिपाद्यते ।

कवचिच्चावश्यकजोतकल्पादौ कारणे साधून् आदाश्चा
श्रित्य वन्द्यत्वम् । जीवानुशासनग्रन्थादौ तु--

किं च जइसावयाण नमण नो सम्मय भवे एअ ।

पासत्थाईआण ता कह उवएसमालाए ॥ १ ॥

सिरिधम्मदासगणिणा न वारिअ वारिअ च अन्नेसि ।

परतिथिआणपणमणइच्चाईवयणओ पयड ॥ २ ॥

सधेण पुणो वाहिं जो विहिओ हुज्ज सो उ नो वदे ।

पासत्थाई सड्डाण सव्वहा एस परमत्थो ॥ ३ ॥

इत्यादि युक्त्या आदानाश्रित्य निष्कारणेऽपि वन्द्यत्वम् ।

कवचिच्चासयतस्व कवचिच्च चारित्रित्वं प्रतिपाद्यते,

तद्देशा सर्वपा चाख्यानामय भावो बहृश्रुतैरभिधीयते ।

सर्वपार्श्वस्थसर्वावमन्नयथाच्छन्दा बहृदोषत्वेनावन्त्या भ

वन्तु । देशपार्श्वम्यादयस्तु तादृगपरशुद्धचारित्र्यभावे प्रा

गुस्तयुक्तिभिश्चारित्रसत्ताया प्रतिपादितत्वेन बकुश-

कुशीलादिलक्षणान्त पातित्वेन च प्रागुक्तज्ञानग्रहणा-

दिकारणश्च वन्द्या एव । उक्तमपि-

पलए महागुणाण हवति सेवारिहा लहु गुणा वि ।

अत्थमिए दिणनाहे अहिलसइ जणो पईवपि ॥ १ ॥

गुणगणरहिओ अगुरू दट्ठव्वो मूलगुणविउत्तो जो ।

नयगुणमित्तविहीणित्थ चडरुद्धो उदाहरण ॥ २ ॥

तथा ३५५ गाथामाने आदप्रतिकमणसूत्रभाष्येऽ-

प्युक्त किञ्च

सम्मग्गुणजुञ्च पत्त पाविज्जण न दुसमाए ।

इअरम्मि वि तो भत्ती कायव्वा तम्मि भणिअ च १

पलए महागुणाण० ॥ २ ॥

भूरिगुणो विरलोच्चिअ इक्कगुणो वि हु जणो न सव्वत्थ

निदोसाण वि भव्वं पससिमो थेव दोसे वि ॥ ३ ॥

वसणनाणचरित्त तव्व० ॥ ४ ॥

इति । श्रीमहानिशीथेऽपि पूर्वगुण्योग्यगुणौघमुनत श्री
वीराद्वर्षद्विसहस्रयनन्तर पट्टकायारम्भवर्ज्यव गुर्यं यत
योक्तः तदत्र रहस्य यथा ।

“वतुच्चारसुरागोमससममिमात्” इत्यादिनाऽऽधाक
मणो अतिनिन्यत्प्रतिपादनेऽपि—

सोहतो अइमेतह जइज्ज सव्वत्थपणगहाणीए ।

उस्सग्गववायविउ जह चरणगुणा न हायति ॥ १ ॥

इत्यादिषचनात्पञ्चकपञ्चकपरिहान्यादियतनया देह्या
प्रार्थमाभाकर्म गृह्णानोऽपि शुद्ध एव । एव “असुट्ठाणे
पडिआ चपगमाला न कीरड सीसे” इत्यादि वाक्यै
पाश्वस्थादीना सगतिमात्रनिषेधेऽपि विशिष्टविशिष्टतरवि-
शिष्टतमगुणसाध्ययोगे क्रमेण तेभ्यो हीनहीनतरहीन
तमगुणानामपि साधूना वन्दनादि सङ्गतमेव । यथा सा-
म्प्रतकालोचितयतनया यतमाना यतय प्रमादादिपारव-
श्येन किञ्चित् किञ्चित् विराघयन्तोऽपि मोक्षार्थमुत्पन्ना
प्रागुक्तलक्षणवकुशकुशीलत्व न व्यभिचरन्तीति तीर्था
धारत्वेन निग्रहत्वेन च निर्विवाद वदनीया एव । यत —

अज्जवि तिन्नपइन्ना गरुअभरुव्वहणपच्चला लोए ।

दीसति महापुरिसा अक्खडिअ सीलपव्वभारा ॥ १ ॥

अज्जवि तवसुसिअगा तणुअकसाया जिइदिआ धीरा ।

दीसंति जए जइणो वम्महहिअय विआरता ॥ २ ॥

अज्जवि वयसपन्ना छज्जीवनिकायसजमुजुत्ता ।

दीसंति तवस्सिगणा विगहविरत्ता य महासत्ता ॥ ३ ॥

अज्जवि दयखतिपइद्विआइ तव नियमसीलकलिआइ

विरलाइ दूसमाए दीसति सुसादुरयणाइ ॥ ४ ॥

इयजाणिऊण एअ मा दोस दसमाइदाऊण ।

धम्ममुज्जम पमुच्चह अज्जवि धम्मो जए जयइ ॥ ५ ॥

ता तुलिअनिअवलेण सत्तोइ जहागम जयताण ।

सपुल्लच्चिअकिरिआ दुप्पसह ताण साहूण ॥ ६ ॥

न च प्रायः प्रतिगच्छ सामाचारीणां भेददर्शनात्त
जायते का सत्या असत्या वेति ? तदकरणमेव वरमिति
चित्तपितु युक्त । यदुक्त श्रीभगवत्या प्रथमशते द्विती-
योद्देशके—

अत्थिण भंते । समणा वि निग्गथा, कखामो-
हणीय कम्म वेअत्ति । हता अत्थि । कहन्न भंते ।
समणा निग्गथा कखामोहणिज्ज कम्म वेअत्ति ।
गोयमा । तेहिं २ नाणतरेहिं दरिसणतरेहिं । चरि-
त्ततरेहिं लिंगतरेहिं पवयणतरेहिं पावयणतरेहिं क-

पतरेहिं मग्गतरेहिं मयतरेहिं भगतरेहिं नयतरेहिं
 निअमतरेहिं पमाणतरेहिं सकिआ कखिआ विति-
 णिच्छिआ भेअसमावत्ता एव खलु समणा निग्गथा
 केखामोहणिज्ज कम्म वेअति ।

अत्र वृत्ता मग्गतरेहिं मयतरेहिं इति पदद्वयस्याख्या
 यथा-मार्गं पूर्वपुरुषक्रमगता सामाचारी तत्र केषां
 चित् द्विष्यत्यवन्दना अनेकविधकायोत्सगकरणादिका
 आवश्यकसामाचारी तदन्येषां तु न तथेति किमत्र तत्त्व ।
 समाधिं गीतार्थाऽऽशठप्रवृत्तिता अस्मां सर्वापि न विरु-
 द्धा आचरितलक्षणोपेतत्वात्, आचरितलक्षणं चेदम्—
 असद्वेण समाइण्णं ज कत्थइ केणइ असावज्ज ।
 न निवारिअमन्नेहिं बहुमणुमयमेअमायरिअ ॥१॥

तथा मत्त समाने एवागमे आचार्याणामभिप्रायचि-
 शेषः । तत्र सिद्धसेनदिवाकरो मन्वते युगपत्केवलिनो
 ज्ञानं दर्शनं, चान्यथा तदावरणक्षयनिरर्थकता स्यात् । जि-
 नभद्रगणिक्षमाश्रमणस्तुभिन्नसमये ज्ञानदर्शने जीवस्व-
 रूपत्वाद्यथा तदावरणक्षयोपशमे भवमानेऽपि क्रमेणवमति
 श्रुतोपयोगौ, न चैकतरोपयोगे इतरक्षयोपशमाभावः ।
 तत्क्षयोपमस्योत्कृष्टत पट्टपट्टिमागरोपमप्रमाणत्वात् ।
 अतः किं तत्त्व । अत्र समाधिः यदेवमतमागमानुपाति,
 तदेव सत्यमिति स तन्वमितरत्पुनरुपेक्षणीयम् । यथा
 बहुश्रुतेन नैतदवसातु शक्यते, तदेवं भावनीयम्, आचा-
 र्याणां समदायादिदोषादयं भेदो मत्तः । जिनानां तु मत्त-

मेकमेवाविस्दं च, रागादिरहितत्वात् । आह च—
अणुवक्यपराणुगह-परायणा ज जिणा जुगप्पवरा ।
जिथरागदोसमोहा य नण्णहा वाइणो तेण ॥१॥

इति । तस्माद् व्यवहारतो यतमाना यतयो धर्मार्थि-
ना चन्ता एव यत श्रीउत्तराध्ययने—

धम्मज्जिअं च ववहार बुद्धेहायरिअ सया ।
तमायरतो ववहार गरिह नाभिगच्छइ ॥१॥

श्री आवश्यके—

ववहारो वि हु वलव ज छउमत्थपि वदर्इ अरिहा ।
जो होइ अणाभिन्नो जाणतो धम्मय एअ ॥१॥
जइ जिणमय पवज्जह ता मा ववहारनिच्छएमुअहा
ववहार नउच्छेए तित्थुच्छेओ हवइ जम्हा ॥२॥

व्यवहारनयमनुसरत एव हि क्रमेण निश्चयशुद्धिप्रा-
प्त्या निश्रेयसप्राप्तिर्भवति । अत्र साधुस्थापनाधिकार-
संवेगरद्गशालाग्रन्थतस्तद्गथाभिरेव लिख्यते यथा ।

इत्थतरम्मि सट्ठो आसधरो नाम भणइ दुविअट्ठो
भयव जहुत्तसाहू न सनि गुरुणो कह ते य ॥१॥

पिंडविसुद्धिं न तहा कुणतिः सक्कपि नायरति विहिं
पासत्थाईहि सम चयति नालवणनमणाइ३ ॥२॥

सामत्थकालदोसा सक्कपि कयाइ जायइ असक्क ।
 आयव्वयतुलणाए तदकरणे वि हु न तो दोसो ॥१३॥
 पासत्थाईसंगो नमणं च न सगयति ज वयसि ।
 त पिहु मिच्छासिद्धत-वयणओ तप्पवित्तीए ॥१४॥
 नणु सिद्धतनिसिद्ध आलवणाई वि किं पुणो नमण ।
 ओसत्तो पासत्थो इच्चाई भूरि भणणाओ ॥१५॥
 सव्वमिम ता सुत्ते वायनमोक्कारमाइ किं वुत्त ।
 परिआयपरिसपुरिसा द[दे]विक्खओ अ हतय मूढा ॥१६॥
 जइ ते फुड अजोगा ता-तन्नमणाइकीसाणुन्नाय ।
 कारणमवि हु इहरा पासडीण पि त होउ ॥१७॥
 अह ते नो जिणलिंगे का तदविक्खा हु भावसारत्ते ।
 अणुअत्तणा य भणिआ तेसिं पि हु जेण वुत्तमिम ॥१८॥
 अग्गीयादाइन्ने खिते अन्नत्थ ठिइअभावमिम ।
 भावाणुवघायणुवत्त-णाए तेसिं तु वसिअव्व ॥ १९ ॥
 इहरा सपरुवघाओ उच्छोभाईहिं अत्तणो लहुआ ।
 तेसिं च कम्मवधो दुगपि एअ अणिट्ठफल ॥ २० ॥
 ता दव्वओ उ तेसिं अरत्तदुष्टेण कज्जमासज्ज ।
 अणुवत्तणत्थमेसिं कायव्व किंपि उ ण भावाओ ॥२१॥
 न परुवंति य सुद्ध एअ पि य दूसण जहाजोग ।
 पन्नवण चिअ वुत्त इहरा दोसोत्ति ज भणिअ ॥ २२ ॥

आमे घडे निहित जहा जल त घड विणासेइ ।

इय सिद्धतरहस्स अप्पहार विणासेइ ॥ २३ ॥

जोग्गाजोग्गमबुद्धिय धम्मरहस्स कहेइ जो मूढो ।

सयस्स य पवयणस्स य धम्मस्स य पच्चणीओ सो ॥ २४ ॥

न पमाणजुत्तमुवहिं धरति एअ पि तुच्छमाभाइ ।

असढोवदसिअत्तेण तव्विहस्सुवहिनिवहस्स ॥ २५ ॥

इहरा चाहुठिअ पत्त एग तु पडलयच्छन्न ।

पत्ता बधकय पुण धीअ मत्त अगोअर उ ॥ २६ ॥

एगगि अ रयहरण भवे न इण्ह विसिद्धमुणिणो वि ।

तो एत्थपयत्थम्मि य पुब्बमुणिणो च्चिअ पमाण ॥ २७ ॥

सेवति य अवगाय दूसणमेअपि घडइ नो सम्म ।

तव्विवहसयणाई विरहा सुत्तुत्ति उ तह य ॥ २८ ॥

सब्वत्थ सजम सजमाओ अप्पाणमेव रक्खिज्जा ।

मुच्चइ अइवायाओ पुणो विसोही नयाविरई ॥ २९ ॥

किञ्च-काह अच्छित्त अदुवाअहीअ नवोवहाणमि

अउज्जमिस्स ।

गणंव नीईइव सारइस्स, सालवसेवी समुवेइ मोक्ख ३०

सीलगाण विभावो नाउ सब्वन्नुवयणओ चेव ।

कह भणिअमन्नहेम वकुसकुमीखेहि जा तित्थ ॥ ३१ ॥

कालानुसारिकिरियारयत्ति चारित्तिणो पवुच्चति ।

जह कप्परुक्खविरहे रुक्खा भन्नति निवा वि ॥३२॥
 अह सम्म मा मुणियमि मुणिम्मि नमणाइ कीरइ कह ति
 वभिचार दसणाओ एअपि न सुदर जम्हा ॥३३॥
 छउमत्थसमयवज्जा ववहारनयाणुसारिणी सवा ।
 त ववहार कुव्व सुज्झइ सव्वो वि समईए ॥३४॥
 जइ जिणमय पवज्जह ता मा ववहार निच्छए मुअह
 ववहारनउच्छेए तित्थुच्छेओ हवइ जम्हा ॥३५॥तथा-
 धम्मज्जिअ च ववहार बुद्धेहायरिय सया ।
 तमायरतो ववहार गरिह नाभिगच्छइ ॥ ३६ ॥
 ता दूसमाए दोस-विउ जत्थ ज पलोएज्जा ।
 नाणे व दसणे वा चरणे वा तमुववूहेज्जा ॥ ३७ ॥
 किञ्च—

न विणा तित्थ निअट्ठेहिं नातित्था य निअंठिआ ।
 छक्कायसजमो जाव ताव अणुसज्जणा दुण्ह ॥३८॥
 तहा-जा सजमया जीवेसु ताव मूला य उत्तरगुणा य
 इत्तरिअथेअसजम-निग्गथवउसा य पडिसेवी ॥३९॥
 वीरपुरिसपरिहाणिं नाऊण मदधम्मिआ केइ ।
 सविग्गजण हीलति ताण पयडा इमे दोसा ॥४०॥
 सतगुणछायणा खलु परपरिवाओ अ होइ अलिअ च
 धम्मे य अवहुमाणो साहुपउसे य ससारो ॥४१॥

जइ सपुन्न एअ हविज्ज सिद्धो विना न वुच्छिज्जा
 एअपि नो मुणिज्जइ अहो महामोहमाहप्प ॥४२॥
 देवगुरुधम्मक्रिरिअ पुअ जुतो विआण्ड ते वि ।
 हीलिज्जती जइणो होही अकयनु(न्नु)ओ लोगो४३
 इय नरवर! किच्चिर-मबुअजीवदुच्चिलसिअ निसामिहिसि
 साहुहिं तो वि अपरो मोक्खोवाओ धुव नत्थि ॥४४॥
 आगमत्त च नरिद ! मुण्णेषु गयरागदोसमोहाण ।
 एगतपरहिआण जिणाण वयण हिअ अमिअ ॥४५॥
 दिट्ठतजुत्तिहेऊ गभीरमणेगभगनयनिउण ।
 आईमज्झवसाणे सुदरपरिचत्तवभिचार ॥४६॥
 सिवपहरयणपईवं च कुमयपवणप्पणोत्तलणासज्झ ।
 सज्झव बहुविहाई सयतारतारानिवहजणण ॥ ४७ ॥
 इय देवम्मि गुरुम्मि अ आगममिसए य जायवोहस्स
 सकाइदोसरहिआ पडिवत्तो होइ सम्मत्त ॥४८॥
 एयम्मि पावियम्मि नत्थि तय ज न पाविय होइ ।
 एय मूलाउच्चिअमहच्छक्खाणवल्लीओ ॥ ४९ ॥
 अह नयणदत्तनरवइ-सुएहिं सजायपरमतोसेहि ।
 भणिय भयव ! साहुप्प-सायओ पत्तरिद्धीण ॥५०॥
 अम्हाणं पि हु पुरओ को एसो साहु दसण कुणइ ।
 अहवा होअव एत्थ पुअदुच्चिरिअदोसेण ॥ ५१ ॥

ता भयव । साहह को पुण एस पुव्वे भवम्मि हुतोत्ति ।
 मुणिवइणा जपिअमेगमणसा भो । निसामेह ॥५२॥
 एसो सावरथीए नयरीए गिहीवइस्स वभस्स ।
 पुत्तो नाम कुवेरोत्ति आसि पिउणो य सो दोसो ॥५३॥
 सभूयगणिसमीवे पव्वइओ किच्चिराणि वि दिणाणि ।
 पिणयनएहिं वड्ढिअ पच्छापरिवडिअ उच्छाहो ॥५४॥
 आवस्सयाइएसु आलस्सं पइदिणंपि कुणमाणो ।
 गुरुगा सासिज्जतो साहुहियकोवमुवहइ ॥ ५५ ॥
 एसिंपि साहुखलिय पिक्खत्ता भणणइ निययदुच्चरिअ
 रक्खति न थेवपि हु परस्स पुण दिति उवएस ॥५६॥
 वालगिलाणाईणं वेआवच्च सया वि किच्चति ।
 गुरुणो वि परेसिं पन्नवति न सयं पुण करति ॥५७॥
 एमाइ दूसणाइ वागरमाणो किलिद्धमणवयणो ।
 मरिउ असुरनिकाए किट्ठिसिआसु सुरिं पत्तो ॥५८॥
 तत्तो चविऊ इणिह सावयभाव गअो वि एस इह ।
 पुव्वाणुवेह उच्चिअ पडुच्च मुणिणो इअ भणेइ ॥५९॥
 इति । यदुक्त कल्पभाष्ये—

उस्सुत्तभासगा जे ते दुक्करकारगावि सच्छदा ।
 ताण न दंसण पि हु कप्पइ कप्पे जओ भणिअ ॥१॥

જે જિણવયણુત્તિન્ન વયણ ભાસતિ જે અ મન્નતિ
સમ્મદિટ્ઠીણ તદ્દસણ પિ સસારબુદ્ધિકર ॥ ૨ ॥

इति साम्प्रतसमयोचितयत्ननया यतमानाः साधवः वंदनी

एव—

इति श्री सुविहितपूर्वाचार्य प्रणोता—

॥ गुरुतत्त्वसिद्धिः ॥

समाप्ता.

—॥—

॥ प्रतिमागुणदोषविचारः ॥

॥ चिम्बपरीक्षाप्रकरणम् ॥

प्रतीताब्दशत यत्स्याद् यच्च स्थापितमुत्तमैः ।
 तद् व्यङ्ग्यमपि पूज्य स्याद् चिम्ब तन्निष्कलङ्कवत् ॥ १ ॥
 शतुल्लेप्यादिकं चिम्ब व्यङ्ग्यं सस्कारमर्हति ।
 काष्ठपाषाणनिष्पन्नं सस्कारार्हं पुनर्नहि ॥ २ ॥
 गुलीऽगुलीबाहुनासांऽहोणां भङ्गेऽप्यनुक्रमात् ।
 शत्रुभीर्देशभङ्गश्च बन्धः कुलधनक्षयः ॥ ३ ॥
 गीठयानपरीवार-ध्वसे सति यथाक्रमम् ।
 जनवाहनभृत्यानां नाशो भवति निश्चितम् ॥ ४ ॥
 भारभ्यैकाङ्गुलाद् चिम्ब यावदेकादशाङ्गुलम् ।
 ग्रहेषु पूजयेद् चिम्ब मूर्द्धपादज (१) पुनः ॥ ५ ॥
 प्रतिमाकाष्ठलेप्याश्म-दन्तचित्रायसां ग्रहे ।
 मानाधिकपीरवार-रहिता नैव पूज्यते ॥ ६ ॥
 तैट्टी निहन्ति कर्तार अधिकाङ्गा तु शिल्पिनम् ।
 नासा द्रव्यविनाशाय स्वल्पाऽऽस्या भोगवर्जिता ॥ ७ ॥
 वक्रनासाऽतिदुःखाय ह्रस्वाङ्गा क्षयकारिणी ।
 अनेत्रा नेत्रनाशाय दुर्भिक्षाय कृशोदरी ॥ ८ ॥

जायते प्रतिमा हीन-कटिराचार्यघातिनो ।
 जङ्घाहीना भवेद् भ्रातृ-पुत्रमित्रविनाशिनो ॥ ९ ॥
 पाणिपादविहीना तु धनक्षयविनाशिनो ।
 चिर पर्युषिना वा तु नार्थतो व्यापतस्ततः ॥ १० ॥
 अर्थहृत् प्रतिमोत्ताना चिन्ताहेतुरधोमुखो ।
 आधिप्रदा तिरश्चीना नीचोच्चस्था विदेशदा ॥ ११ ॥
 अन्यायद्रव्यनिष्पन्ना परवास्तुदलोद्भवा ।
 हीनाऽधिकाङ्गी प्रतिमा स्वपरोन्नतिनाशिनी ॥ १२ ॥
 सर्वेषामपि धातूना रत्नस्फटिकयोरपि ।
 प्रवालस्य च निम्बेषु चेत्यमान एदच्छया ॥ १३ ॥
 ऊर्ध्वदृग्द्रव्यनाशाय तिर्यग् भोगस्य हानये ।
 दु खदा स्तब्धदृक् चाधोमुखो कुलविनाशिनी ॥ १४ ॥
 प्रतिमाया दवरका भवेयुश्चेत्कथञ्चन ।
 सदृग्वर्णा न दुष्यन्ति वर्णास्त्वन्ये तु दूषिताः ॥ १५ ॥

॥ इति विम्बपरीक्षाप्रकरणम् ॥

॥ विम्बपूजापरीक्षाप्रकरणम् ॥

पित्तलसुवन्नरूप-रयणाण चदकतमाङ्ग ।
 कुञ्जाओ लवखणजुआ सत्तगुलजाय नो अहिआ ॥ १ ॥

गिहपडिमाण पुरओ वलिवित्थारो न चेव कायवो ।
निच्चनवण तिअसज्झ-मच्चण भावओ कुज्जा ॥ २ ॥

लेवोवलदंतयकट्टलोह-वत्थुण पचपडिमाओ ।
नो कुज्जा गिहपडिमा कुलधणनासाइत्था जम्हा ॥ ३ ॥

वेउठिवयसासय मगलाओ आगासचित्तलिहिआओ ।
वदति सेसाओ जिणपडिमाओ जणकयाओ ॥ ४ ॥

वाल्लिइ दोहग्ग कुज्जाइ कुसरीर कुगड कुमठओ ।
अवमाण रोगसोगा न हुती जिणविंकारीण ॥ ५ ॥

समयवलिसुत्ताओ लेवोवलकट्टदतलोहाणं ।
परिवारमाणरहिअ घरम्मि नो पूअए विंअ ॥ ६ ॥

एकाइगुल भवेत्त श्रेष्ठ द्वयइगुल धननाशनम् ।
त्रयइगुलेन भवेत्तिसिद्धिर्वर्जयेच्चतुरइगुलम् ॥ ७ ॥

पञ्चाइगुल भवेद्वित्त उद्देग तु षडइगुलं ।
सप्ताइगुले तु गोवृद्धिस्त्यजेदष्टाइगुलं सदा ॥ ८ ॥

नवाइगुल तु पुत्राय अर्थहानिर्दशाइगुले ।
एकादशाइगुल विम्ब सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ ९ ॥

नृपभयमत्यङ्गायां हीनाङ्गायामकल्पिता भर्तु ।
कृशोदरायां क्षुद्रभयमर्थविनाशः कृशाङ्गाया ॥ १० ॥

आयु श्रीफलजयदा दारुमयी मृन्मयी तथा प्रतिमा
लोकहिताय मणिमयी सौवर्णी पुष्टिदा भवन्ति ॥११॥

रजतमयी कीर्तिकरी प्रजावृद्धिं करोति ताम्रमयी ।

भूलाभ तु महान्त शैलप्रतिमाऽथवा लिङ्गम् ॥ ११ ॥

प्रासादतुर्यभागस्य समाना प्रतिमा मता ।

उत्तमायु कृते सा तु कार्यैकेनाधिकाङ्गुला ॥ १३ ॥

अथवा स्वदशांशेन हीनस्याप्यधिकस्य च ।

कार्या प्रासादपादम्य शिल्पिभि प्रतिमा मता ॥१४॥

सर्वेषामपि धातूनां रत्नस्फटिकयोरपि ।

प्रवालस्य च विम्बेषु चैत्यमान यदृच्छया ॥ १५ ॥

प्रासादगर्भगेहाधे भित्ति पञ्चधा कृते ।

पक्षाद्या प्रथमे भागे देव्य सर्वा द्वितीयके ॥ १६ ॥

विनायक स्कन्ध कृष्णानां प्रतिमा स्युस्तृतीयके ।

पद्मा तु तुर्यभागे च लिङ्गमीशा न पञ्चमे ॥१७॥

भागे तृतीयेऽर्द्धविम्ब स्यात् द्वितीयेऽम्बिकादय ॥१८॥

आसने वाहने चैव परिवारे तथा युधे ।

नखाभरणवस्त्रेषु व्यङ्गदोषो न जायते ॥ १९ ॥

नासामुखे तथा नेत्रे हृदये नाभिमण्डले ।

स्थानेषु व्यङ्गिताङ्गेषु प्रतिमां नैव पूजयेत् ॥ २० ॥

मण्डल जालक स्फोट तिलक शूलक तथा ।

वज्रा तु सन्धिश्च महा-दोषः प्रकीर्तित ॥ २१ ॥

वर्जयेदहंतः पृष्ठं पार्श्वं ब्रह्ममधुद्विपोः ।

चडिकासूर्ययो र्दृष्टिं सर्वमेव च शूलिनः ॥ २२ ॥

विभज्य नवधा द्वार तत्पट् भागानधस्त्यजेत् ।

ऊर्ध्वे द्वौ सप्तम तद्वद् विभज्य स्थापयेद् दृशम् ॥ २३ ॥

विश्वकर्ममते प्रोक्त प्रतिमा दृष्टि लक्षणम् ।

द्वादशास्वाष्टिभिर्भागैरधः पक्षा द्वितीयके ? ॥ २४ ॥

मुक्त्वाऽष्टम विभाग च यो भागः सप्तम पुनः ।

तस्यापि सप्तमे भागे गर्जाशस्तत्र सम्भवेत् ॥ २५ ॥

प्रासादः प्रतिमा दृष्टिः नियोज्या तत्र शिल्पिभिः ।

अस्थाने निहिता सा तु सद्यो रिष्टाय जायते ॥ २६ ॥

दृष्टायत्त फल सर्वं प्रोक्त श्रीविश्वकर्मणा ।

तस्मात् सर्वं प्रयत्नेन तत्र यत्नो विधीयताम् ॥ २७ ॥

॥ इति बिम्ब पूजा स्वरूपम् ॥

प्रतिमार्थ काण्ठपाषाणपरीक्षा

१००

निर्मलेनारनालेन विष्टर्या श्रोफले न वा ।

विलिप्तेऽम्बनी काण्ठे वा प्रकट मङ्गल भवेत् ॥ १ ॥

मधुभस्म गुण व्योम—कपोतसदृशप्रभे ।

माक्षिष्टैरुणै प्रीति कपिलै शामलैरपि ॥ २ ॥

चित्रैश्च मण्डलैरेभिरन्तर्ज्ञेया यथा क्रमम् ।

खयोतो वालुकारक्तभेकाम्बुगृहगोधिका ॥ ३ ॥

॥ इति काण्ठपाषाणपरीक्षा ॥

